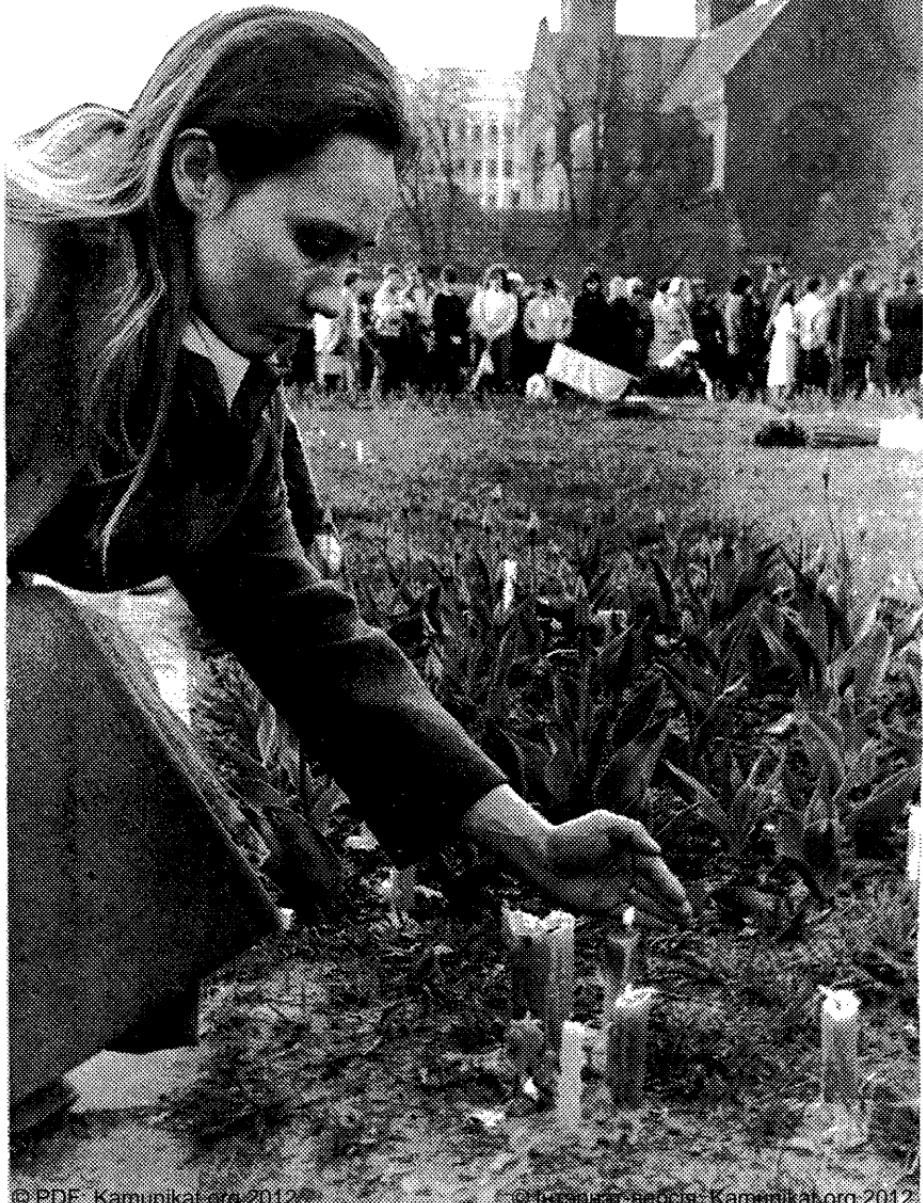

ПЯЦЬЯК

ВЫДАНИЕ БЕЛАРУСКАГА КУЛЬТУРНА-
АСВЕТНІЦКАГА ЦЕНТРУ
КЛІЧЛЕНД
ЗША

№9 (19), 1992

Polacak

Published with the financial support of the parish
Mother of God of Zyrovice,
Cleveland, Ohio, USA.

Рэдакцыйная калегія: **Святлана Белая** (рэдактар), **Міхась Белямук** (сакратар), сябры--**Сяргей Карніловіч, Іна Каҳаноўская, Вольга Дубаневіч (МакДэрмат), Лідзія Лазар--Ханенка, Янка Ханенка, Янка Салавянюк.**

Editorial board : Svetlana Belaia (Editor), Michael Bielamuk (Secretary), Members--Serge Karnilovich, Ina Kachanovski, Olga Dubanevich (McDermott), Lydia Lazar-Chanenka, Yanka Chanenka, Jan Solowianiuk

Ганаравыя сябры рэдкалегіі:
Анатоль Белы, Васіль Быкаў, Язэп Юхо.

Прозывішчы падпішчыкаў і ахвярадаўцаў рэдакцыя
будзе публікаваць у часопісе.

All correspondence should be addressed to:
S.Belaia or M.Bielamuk,
10915 Lake Rd., Cleveland, Oh. 44102, USA.
Tel. (216) 651-3451

Прывітаныні з нагоды 72 угодак Слуцкага паўстання 3

Наша гісторыя

Валерый Касмылёў. Манэтныя двары на тэрыторыі Беларусі.....	5
Міхась Белямук. Тапаграфія знаходак манэт і аздобаў.....	9
Язэп Юх. Кароткі нарыс па гісторыі дзяржавы і права	
Асноўныя рысы старажытнага права Беларусі.....	19
Паўла Урбан Да пытання этнічнай прыналежнасці старажытнасці ліцьвіноў.....	22

З архіваў КДБ

Уласнаручныя паказаныні Езавітава, Константына Барысавіча.....	27
--	----

Памяць зямлі

З Раством Хрыстовым і Новым годам!	34
Святлана Белая. Віленскія беларусы расказываюць.....	35
Вітаўт Тумаш. Віленская Беларуская гімназія.....	37
Успаміны Яўгена Ціхановіча	41
Лісты і вершы Уладзіміра Караткевіча.....	46

Згуки Бацькаўшчыны

Святлана Анатольева .Не кідай, Зымірок, гармонік.....	50
Віктар Шніп, Зыміцер Яўтуховіч. Песьня Адраджэння.....	52

Нашыя карані

Святлана Белая. Туды, дзе нашыя карані.....	54
Кастусь Калоша. 14 дзён па Беларускаму часу.....	55

Пад бел-чырвона-белым сцягам

Анатоль Белы. Дзень Слуцкага паўстання — у Беларусі.....	60
Роднае слова	

Віктар Шніп. Балада Слуцкага паўстання.

Афіцэрам войска БНР.....	62
--------------------------	----

3 жыцця эміграцыі.....	64
------------------------	----

Андрэй Карпук. Распрацоўка макета вокладкі, шрыфтоў рубрыкаў і заставак.

На развароце. Група беларусаў Амэрыкі перад Сафійскім саборам, жнівень 1992 г.

На першай бачынцы вокладкі. **М.Басалыга** Альелька, родапачынальнік князёў слуцкіх

На другой бачынцы вокладкі. Сівечкі па загінуўшых

На трэцій бачынцы вокладкі. Гутарка Сяргея Карніловіча і манахіні Еўфрасіннеўскай царквы

На чацвёртай бачынцы вокладкі. Каля Амэрыканскай амбасады ў Беларусі. Стаяць у першым радзе (зълева направа): Кастусь Калоша, Сяргей Карніловіч, Дэзэрэ Мілікан, Алена Лукьянчык, Яўген Лецка, у другім радзе Анатоль Лукьянчык, Леанід Казыра.

РАДА БЕЛАРУСКАЕ НАРОДНАЕ РЭСПУБЛІКІ

ПРЕЗЫДЮМ

Дарагія суродзічы!

Ад імя Рады БН й Беларускіх Вэтэранаў на чужыне шчыра вітаю Вас са сьвяткаманьнем 72-х угодкаў Слуцкага збройнага чыну, гэтай славуій беларускай гісторычнай датай, якую Вы ўпершыню адзначаеце на Бацькаўшчыне.

Сярод беларускай палітычнай эміграцыі ўвайшло ў традыцыю ўрачыста адзначаць штогоду Вялікі 25 Сакавік і 27 Лістапада.

Ініцыятарамі й арганізаторамі сьвяткаманьня Слуцкага паўстання ў беларускіх асяродках зъяўляюцца пераважна аддзелы Беларускіх Вэтэранаў на чужыне, для якіх слаўная случчакі былі й ёсьць сымбалем і прыкладам ахвярнага змагання за свой край і народ.

«Свабоду нікто не дае, яе трэба браць», а здабыўшы незалежнасць, яе трэба баражыць перад загрозамі. Таму нам патрэбнае беларускае нацыянальна-свядомае і патрыятычнае войска.

Жыве Беларусь!

Старшыня Рады БНР

Язэп Сажыч

Др. Язэп Сажыч

шчыра вітае ўсіх беларусаў зь сьвяткаманьнем 72-х угодкаў Слуцкага паўстання, величнай беларускай гісторычнай датай, якая, нарэшце, вяртаецца на Бацькаўшчыну. Для сьвядомых беларусаў случчакі былі й ёсьць сымбалем ахвярнага змагання за сваю Беларусь, яе нацыянальную ідзі і незалежнасць.

Няхай-ж а іх самаадданая любоў да Бацькаўшчыны заўсёды будзе прыкладам для ўсіх беларусаў. Няхай гісторыю іхняга змагання ніколі не забудуць нашчадкі.

Жыве Беларусь!

BELARUSIAN CONGRESS COMMITTEE OF AMERICA

724 WEST TANTALLON DRIVE, FORT WASHINGTON, M.D. 20744

R. Zavistovich
President
V. Cierpicki
Vice-President
C. Mierlak
Vice-President
M. Bachar
Vice-President
I. Rahalewicz-Dutko
Vice President, Cultural Affairs
M. Sienko
Secretary
L. Visotsky
Treasurer

MEMBERS:

M. Kalenik
N. Mancywoda
G. Naumczyk
V. Pielesa
I. Scors
K. Worth
C. Najdziuk
Mrs. L. Brylewski
R. Cupryk

AUDITING COMMITTEE:

N. Kosciuk
M. Paluchovich
Mrs. L. Machniuk

Паважаныя суродзічы!

Беларускі Кангрэсавы Камітэт Амэрыкі шчыра вітае ўдзельнікаў з'езду ѹ сіх патрыётаў Беларусі з 72-мі ўгодкамі славнага Слуцкага паўстання.

У гісторыі вызвольнага руху Беларусі, гэтае паўстаньне было нічым іншым, як збройным чынам Случчыны супроты расейска-бальшавіцкіх акупантатаў, Слуцкім фронтом абароны Беларускай Народнай Рэспублікі.

Мы, на эміграцыі, заўсёды ўрачыста адзначалі гэтую гістарычную падзею. Мы глыбока верылі, што кроў, пралітая нашымі братамі і сёстрамі! Случчыны за сваю Бацьку ўшчыну, будзе заўсёды жыць у памяці народу, будзе гарэць нязгаснай паходніяй, асьвятляючы шлях да волі нашае любае Беларусі.

Вітаем Вас, дарагія суродзічы! Няхай ваш зъезд станецца пачаткам штогодняе ўсебеларускае ўрачыстасці, штогодням ўшанаваньнем памяці ўсіх загінуўшых за волю Беларусі!

Слава героям Случчыны!

Жыве Беларусы!

Расьцісла ў Завістовіч,

Расцісла Завістовіч

Старшыня

НАША ГІСТРЫЯ

Манэтныя двары на тэрыторыі Беларусі

Валерый Касмылёў

Першыя манэты на тэрыторыі Беларусі з'явіліся дзесяці на пачатку нашай эры. З таго часу беларуская зямля стала месцам сковішча многіх тысяч скарабаў, якія з'являюцца красамоўнымі съведкамі розных гістарычных падзеяў у жыцці нашай Бацькаўшчыны.

З іншага боку, за тысячагадовую гісторыю існаваныя дзяржаўных утварэнняў на беларускай зямлі, у межах сучаснай тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, не існавала колькі-небудзь трывалай чаканкі манэты.

Разам з тым некалькі разоў з'яздзіліся спробы ўтварэння манэтных двароў на беларускай зямлі, прычым кожны раз гэта выклікалася нейкімі надзвычайнімі палітычнымі, ваенными і эканамічнымі абставінамі.

Упершыню манэтны двор быў створаны і дзеянічаў у 1655-1666 г. у Бярэсці. У гэты час разгортваліся падзеі расейско-польскай вайны (1654-1667 гг.), якая каштавала бакам значных людзкіх, матэрыяльных і фінансавых выдаткаў. Як у Расеі, так і ў Рэчы Паспалітай назіраліся крызісныя з'явы ў галіне фінансаў. Супрацьлеглыя бакі ў ходзе ваенних дзеяній спрабуюць рэфармаваць грашовыя сыстэмы, уводзячы ў абарачэнне медэзы, раўняючы яе да больш каштоўнага металу, а таксама чаканкі непаўнацэнных сярэбраных наміналу. Піянерам у гэтай справе была Расея, якая ў 1654 -1655 г. пусціла ў абарачэнне вялікую колькасць новых медных і сярэбраных наміналу, сярод якіх дамінуючае месца належала меднай капейке. Рускія

манэты з'явіліся на тэрыторыі ваенных падзеяў, у тым ліку і ў Беларусі, дзе падключыліся, няхай са значным скрыпам, да грашовага абарачэння ў рэгіёнах, занятых расейскай арміяй.

22 сакавіка 1659 г. Варшаўскі сейм прымае пастанову «Аб чаканке манэты», у аснову якой быў пакладзены рэкамэндациі Ціта Левія Барацілы. Гэта асаба заслугоўвае таго, каб аб ёй сказаць некалькі падрабязней.

Італьянец па паходжаньню, ён у Рэчы Паспалітай з'явіўся ў 1641 г. Асоба таленавітая і выдатна адукаваная. Грунтоўна з'ямаўся фізікай, оптыкай, астрономіяй, архітэктурай і г.д. Як спэцыяліст у шэрагу галінаў навуковых ведаў, ён карыстаўся аўтарытэтам сярод эўрапейскай навуковай грамадзкасці, таму на дзіўна, што пад час знаходжання ў Рэчы Паспалітай, ён атрымаў шляхецтва, дасягнуў высокіх дзяржаўных пасад.

Праект Бараціні зводзіўся да таго, каб распачаць масавую эмісію медных солідаў (шэлягаў) з курсам абарачэння раней чаканіўшыхся білованых, г.зн. трох шэлягаў на 1 сярэбраны грош.

Шэляг—«барацінка» берасцейскага манэтнага двара

У рэшце рэшт, пачалася чаканка медных манэт вагой ў 1, 346 г.; рэальны кошт гэтай манэты складаў усяго толькі 15% ад афіцыйна зацьверджанай. Розыніца ў 85% ішла на карысць цэлі дзяржаве, што, па сцвярдженню Бараціні, павінна было прынесыці Рэчы Паспалітай паратунак ад фінансавых цяжкасцей.

Пэўныя абставіны затрымалі адкрыцьцё манэтнага двара ў Бярэсці да жніўня 1665 г. Тым няменш, да спынення дзеянасьці (у верасні 1666 г.) на ім пасыпелі выпусzcіць каля 247 млн. шэлягаў. Медныя соліды атрымалі мянушку «барацінкі» і каля ста гадоў зьяўляліся вельмі пашыраным на- міналам у Рэчы Паспалітай.

Шэляя Берасьцейскага манэтнага двара (як і іншых манэтных двароў Вялікага княства Літоўскага) на аверсе меў выяву караля Яна II Казіміра I легендзу на лацінскай мове: «Ян Казімір кароль», на рэверсе дзяржаўны герб Вялікага княства Літоўскага — Пагоня, год чаканкі і легенда, якая акрэслівала намінал у дзяржаўную прыналежнасць манэты.

З падзеямі Паўночнай вайны (1700-1721 гг.) звязана дзеянасьць манэтнага двара ў Горадні. Кааліцыя ў складзе Расіі, Даніі і Саксоніі пачала вайну супраць Швэціі. Саксонскі курфюрст Фрыдрых Аўгуст I зьяўляўся адначасовы каралем Рэчы Паспалітай пад імем Аўгуст II. У выніку Рэч Паспалітая таксама паступова аказалаася ўцягнутай у вайну. Посьпех не спрыяў Аўгусту II, пасъля шэрагу паражэнняў ён ідзе на падпісанье тайнаага Альтранштадзкага пагадненяня з швэдзкім каралем Карлам XII. Адной з умоваў пагадненяня, была адмова Аўгуста II ад кароны Рэчы Паспалітай на карысць свайму даўняму саперніку Станіславу Ляшчанскаму. Нягледзячы на гэтыя абставіны, прыхільнік дэтранізаванага

Аўгуста II, літоўскі падскарбій Людвіг Пацей наладзіў у Горадні біцьцё пробнага літоўскага траяка (1706 г.) і шасцігрошоўкі (1706—1707 гг.) з партрэтам Аўгуста II на аверсе манэты, на рэверсе, акрамя гербавай кампазіцыі, зъмяшчаўся ўласны герб Л. Пацея «Вага» й ягоныя ініцыялы «LP», якія сучаснікам трагічна расышыроўваліся як «Luduplacz», што значыць «Бядна народу». Гэтая чаканка мела на столькі фінансавыя харектар, колькі зъяўлялася палітычна-прапагандысцкай акцыяй.

Шостак, біты ў Горадні

Спраба аднавіць манэтнную вытворчасць адносіцца да 60-х гг. ХІІІ ст., калі апошні кароль Рэчы Паспалітай Станіслаў Аўгуст спрабаваў рэанімаваць ледзь дыхаючыя

фінансы краіны. Адным зь плянуемых мера-прыемстваў было адкрыццё манэтнага двара ў Горадні (1767 г.). Былі нават зроблены пэўныя практичныя заходы: пабудаваны гмах для разміяшчэння манэтнага двара, завезена адпаведнае абсталяванье, машыны... Аднак нарастаючыя крэзысныя тэндэнцыі ў краіне не дазволілі зьдзейсніць намечаное.

Тым ня менш, як лічыцца значная колькасць дасьледчыкаў, манэтны двор запрацаваў некалькі пазней. Звязана гэта зь існаваньнем рэакцыйнай таргавіцкай канфэдэрацыі (красавік 1792-верасень 1783 гг.) якая выступіла супраць пасыўных рэформ чатырохгадовага сейма (1788-1792 гг.) і канстытуцыі 3 траўня 1791 г. Нейкі час штаб-кватэра канфэдэратаў мясцілася ў Бярэсці, а затым была пераладзіравана ў Горадню. Тут таргавічане прынялі шэраг ўніверсалоў, у тым ліку і аб біцьці талернай манэты «ў азnamенаваныне абаронцаў вольнасці». І сапраўды, у 1793 г. у невялікай колькасці былі адчаканены талеры Таргавіцкай канфэдэрацыі. Яны ня маюць на сабе звычылых выяваў караля, дзяржаўнага герба.

Абодва бакі манэты займаюць надпісы, маючы я палітычна-прапагандысцкі і дэкларатыўныя характеристы (акрамя даты чаканкі і вызначаныя вагавай нормы манэты), падкроўслена рэспубліканскі. Даём пераклады надпісаў з лацінскай мовы арыгінала.

Аверс: «Грамадзянаам, любоў якіх да Айчыны ўзняла на абарону польскай вольнасці, знішчанай змовай 2 траўня 1791 Уваскрасаючая Рэч Паспалітая ў знак уздзячнасці суайчыннікам, у прыклад нашчадкам».

Рэверс: «Пастановай зъяднанай Рэчы Паспалітай 5 снежня 1792 г. у панаваньне Станіслава Аўгуста».

Талер Таргавіцкай канфэдэрацыі

Звесткі аб пералічаных манэтных дварах вядомы, у дастаковай ступені, спэциялістам. У той-ж час амаль невядомым застаецца факт падрыхтоўкі да дзеянасці манэтнага двара ў Полацку. Больш того, тыя скупыя звесткі, што трапілі ў друк, утрымліваюць памылкі наконт часу падрыхтоўкі дзеянасці манэтнага двара. Гэта тым больш прыкра, што зьявіліся яны ў та-кіх, увогуле, вельмі кампэтэнтных і па-

пульярных дасьследчыкаў як І.Г.Спаскі (гл. «Русская монетная система», Л. выд.4, 1970, с.199), В.В. Удзенънікаў (гл.«Монеты России 1700-1917 М., 1985, с. 450). У выніку, у беларускім пэрыядычным друку Полацкі манэтны двор без усялякага сумненія аднесены да ліку дзеючых.

У пачатку 1796 г. урад Расіі звязрнуўся да думкі выкарыстца карысць чаканкі легкавеснай меднай манэты. Найвышэйшымі ўказамі ад 26 красавіка і 8 травеня вызначаліся мерапрыемствы па перачаканцы меднай манэты 16-ці рублевай стапы (5,2,1-капеечнікаў, дзеньгі і палушки) у 32-х рублёвую (10, 4, 2, 1-капеечнікаў дзеньга) ; плянаваўся таксама выпуск новага 5-капеечніка.

Для больш хуткага зьдзяйсьнення на-
мечанага вырышлі акрамя ўжо існуючых
манэтных двароў утварыць часовыя (у тым
ліку і ў Полацку). Заштвёрдзілі кіраўнікоў
двароў, якія падпрадаваліся мясцовым
губернатарам. У Полацак былі накіраваныя
адпаведныя спэцыялісты— «слесари, уста-
новщики иобыскальные»— колыксцю 20
чалавек. Адначасова ў горад было на-
кіравана абсталяваньне, прылады і ма-
тэрыялы для манэтнага двара. Захаваўся
падрабязны рэестр, які ўтрымлівае больш
за 60 пазыцый (на суму больш за 16000
руб.), зь якога даем невялічкую вытрымку:

**«Воротяг железных к печатным станам
для 5-копеечников—4**

Воротяга к стану мелочному—1

Ключей—1

Ручек —8

Сковородка чугунная—1

Коромысло весевое с медными ча-
ками— 1

Пол литерных 1 сорта—4

Микроскопов—6

Циркуль с пружиной—1

Стали для пунсонов—2 ф.

Гірь медных 20 фунтовых — 1

і Г.Д.»

Манэтны двор атрымаў таскама штэм-
пель, матачнікі і ўзорныя манэты. Сваю дзея-
насць прадпрыемства павінна было пачаць
у каstryчніку 1796 г. Ягоная мяркуемая
прадуктыўнасць — 1 млн. руб. меднай ма-
нэты ў год. З'весткі аб канкрэтным месца-
знаходжанні манэтнага двара знайсці не
пашчасціла.

Съмерць Кацярыны III (6 лістапада 1796
г.)— спыніла падрыхтоўчую працу. Указам
новага манарха—Паўла I ад 11 сінегня
перачаканка была адменена. Полацкі манэт-
ны двор зачынены, спэцыялісты адклікнены
у Манэтны дэпартамент.

Колькі слоў аб лесе абсталяваньня ма-
нэтнага двара. Большасць рэчаў, хутчай
за ўсё, засталося ў Полацку, што, безу-
моўна, прычыняла дадатковыя клопаты мяс-
цовым уладам. У верасні 1810 г. віцебскі
грамадзянскі губернатар Сумарокав звязр-
нуўся да генерал-ад'ютанта, міністра па-
ліцыі А.Д. Балашова з запытаннем: што
рабіць яму з абсталяваньнем былога манэт-
нага двара? А.Д. Балашоў, у сваю чаргу,
звязрнуўся да міністра фінансаў.

Зараз нельга дакладна сказаць, чым
скончылася справа, бо архіўы полацкіх ма-
гістратаў і думы загінулі пад час вайны
1812 г. Больш позней дакумэнты съведчыць
аб тым, што продаж пэўнай колькасці ма-
мёмасці адбыўся ў 1811 г. Вядома так-
сама, што яшчэ ў канцы 1818 г. у Полацку
знаходзіліся асобныя рэчы, якія належалі
былому манэтнаму двару.

Гэтым сыцілым пералікам абмяжоў-
ваецца дагэтуль манэтная вытворчасць
на тэрыторыі Беларусі.

Тапаграфія знаходак манэт і аздобаў

Mіхась Белямук
Віцебская вобласць

Віцебск

Працягам шэрагу гадоў вясной калекцыянеры манэтаў і аздобаў прыглядаліся да абрываў Дзёзвіны і Замкавага Ручья. Яны часамі знаходзілі старадаунія рэчы і манэты. У 1964 г. у абрыве Дзёзвіны знайшлі шмат вымытых арабскіх діргемаў, якія людзі разабралі. Адзін діргем трапіў да прыватнага збору Галькевіча, другі— у Беларускі дзяржаўны музэй. В.Рабцэвічагледзе ў і аказаўся абасыдзкім каліфам аль-Мамунам з 823-4 году, чаканены ў Аране (сённяшні Карабах), год і месца чаканкі другога діргема няведамы.

Рабцэвіч і Стуканаў... б. 35, №7, Поболь.. б.134, № 117

Віцебск

Каля 1973 г. знайшлі арабскія діргемы. Адзін діргем **Абасыдаў** правінцыі Аран (сучаны Карабах) з 758-767 гг., знаходзіцца ў прыватным зборы Брына, а другі діргем **Саманідаў** з 966-7 г. **Мансур ібн Нуҳа** ў прыватным зборы І. Галькевіча. Нямецкі дэнар з X ст. таксама ў І. Галькевіча.

Рабцэвіч і Стуканаў... б. 35, №№14, 15

Віцебск

М.Ткачоў і Л.Калядзінскі ў 1977 г і 1980 гг. праводзілі раскопы на Верхнім замку. У пласцце XII—XIII стст. былі знайдзены кавалкі шклянога посуду, размаляваныя золатам.

Ткачоў і Калядзінскі.. б. 37.

Віцебск

У 1984 г. Т.Бубенка праводзіў археолягічныя досыльды царквы Дабравешчаныя, каля паўдзённай сцяны ў пласцце Х—XI ст. знайшоў шклозалочаныя пацеркі.

Бубенко... б. 339

Віцебскі р-н

У 1956 г. у ваколіцы Віцебска быў знайдзены скарб арабскіх діргемаў, але колкасць манэтаў і іх далейшы лёс не пашчасціла. В.Рабцэвічу высыветліць. Адно стала вядомым В.Рабцэвічу, што 2 манэты гэтага скарбу знаходзяцца ў І. Галькевіча, Віцебскага калекцыянета.

Рабцэвіч і Стуканаў... в. 34, №2.

Віцебскі р-н

Каля 1969 г. быў знайдзены скарб каля Віцебску, але як і ў папярэднім выпадку, манэты разыходзяцца па руках розных людзей, абмінаючы дасьледчыкаў, спэцыялістаў нумізматыкі, прыкладна Валянтына Рабцэвіча. Выпадкова гэтым разам перадалі ў

нумізматычны кабінэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсytetu 2 манэты з знойдзенага скарбу. Адна манэта была арабскім діргемам, другая —ангельскім сярэбраным пены.

Саманідау Бухара Узбекістан 951-2 Нух ібн Наср
Англія 978-1016 Этэльэрд 11

Скарб, выглядае, меў розныя манэты, арабска-эўрапейскія X-XI стст.
Рабіэвіч і Стуканаў, б.35 №11

Віцебская воб

У 1821-1823 г. у маєнту спі Багамолец у адлегласці 50 км ад Віцебску быў знайдзены вялікі скарб арабскіх діргемаў, які важыў 100 фунтаў. Паводле аблічэння В.Яніна сэрэдняя вага діргема была 2.9 гр. Дапусцім, што ўсе манэты былі цэльныя, то было 14100 діргемаў. Большасць манэт стапілі, частка разыйшлася па людзям, толькі 19 діргемаў трапілі да аптэкара Валькера зь Пернова ў Эстонію, ён купіў іх для сваёй калекцыі.

Омаядаў Васіт Ірак 734-5 Гішам
 " ал-Куфа Ірак 745-6 Марвад

Абасыдау	(754-775)	ал—Мансур
"	(775-785)	ал—Магді
"	(786-785)	ар Рашид
"	(809-813)	ал—Амін
"	(813-833)	ал—Мамун
"	(862-866)	ал—Мұстаін

Абасыздзкі діркемы былі чаканеная ў Багдадзе, ал-Басра — Ірак, ал-Мухамедая—Іран, Самарқандзде і аш-Шаш (старая назва Ташкенту)—Узбекістан.

Савельев..б.109, №21, Марков...б.2-3, №9, Янін... б.102, 110, 112.

Добрына: Абасыдаў, ал Куфа,

759-760, ал-Мансур

Віцебская губ.

Перад 1907 г., мясцовасьці акаличнасьці знайдзенага скарбу аздобаў ня высьветлена, але ў кіеўскага калекцыянера Б.Ханенкі знайшліся рэчы, якія былі знайдзены ў Віцебскай губ. Яны цяпер знаходзяцца ў Кіеўскім гістарычным музэі.

Падвескі сярэбраныя, імітацыя самандзкіх діргемаў Мансура ібн Нуха	3 шт.
Нашынікі сярэбраныя, арнамэнтаваныя, польныя	3 шт.
Пражкі сярэбраныя, масыўныя, пласціністые, арнамэнтаваныя	2 шт.
Падвеска сярэбраная, круглая, пласціністая	1 шт
Паводля Г.Карзухінай, скарб аздобаў быў закапаны XI — пачатак XII ст.	
Корзухина...97, №47.	

Віцебская губ.

У Віцебскім краязнаўчым музэі перахоўваюцца манэты, якія, паводля Л.Побалія, былі знайдзеныя перад 1917 г. ў Віцебскай губ.

Рымскі сярэбранны дэнар

Рымскі медзяны фоліс

Побаль² ... б.135, №119

Ворань, Лепельскі р-н

У 1867 г. М.Кусцінскі раскапаў курган з жаночным пахаваньнем і знайшоў 2 скронёвых сярэбраныя кальцы. Адно кальцо, аздобленое дзвіумя зярнёнымі пацеркамі, другое, дзвіумя шклозалочанымі пацеркамі. Каля шыі было карало пацерак, паміж імі 16 шклозалочаных. Рэчы паходзяць з XI—XII ст.

Сементовский... б.25-26, Яніцкая... б.131, №5, ЗПГКБ Віц. вобл. №1440

Воўкавічы, Талачынскі р-н

У 1971 г. З.Сяргеева на беразе рэчкі Крывая раскапала курган, у якім былі пахаваны мужчына з жанчынай. Жанчына мела сярэбранае скронёвае кальцо.

Сяргеева²...б.64, ЗПГКБ Віц. вобл. № 2302.

Вусьце, Полацкі р-н.

У 1852 г. К.Гаворскі раскапаў 4 курганы, знайшоў 69 шклозалочаных пацерак.

Штыхаў²...б.71 Яніцкая... б.133, № 28

Вядзец, Сененскі р-н.

У 1893 г. Е.Раманаў у кургане знайшоў арабскі дірэм.

Саманідаў аш-Шаш (Ташкент) Узбекістан 914-5 Наср ібн Ахмад
Штыхаў памылкова даў дату 916 г., бо гіджра 302 адпавядае нашаму 914/5 г.
Штыхаў² ...б.82

Гарадзец, Ушацкі р-н

У 1928 г. І.Сербаў раскапаў курган на беразе возера Існа, знайшоў арабскі дірэм.

Саманідау аш-Шаш (Ташкент)
Сербаў... б.206.

Узбекістан

913-942

Наср ібн Ахмад

Гарарадзец. Шаркаўшчынскі р-н

Паміж 1945-1985 гг. знайшлі 2 арабскія діргемы з IX—X ст.
Штыхаў³ 6.82

Гараўляне, Глыбоцкі р-н

Восеньню 1965 г. дзеци на ўзараным полі заўважылі бліскучыя металёвыя кружочки, якія паказалі старэйшым асобам. Людзі зъмеркавалі, што гэта старажытныя манэты. Колькасць выараных манэтаў ня ёсьць вядомая, бо большасць іх была разабраная людзьмі. У Менск, у Акадэмію Навук прыслалі 405 манэтаў і 7 сярэбраных аздобаў. Скарб складаўся з арабскіх діргемаў IX—X стст. і заходніяўрэапейскіх дэнарыяў X—XI ст. Діргемаў было 220, чаканеных дынастыямі Абасыдаў, Саманідаў, Зіярыдаў, Дэнарыяў было 185, чаканеных ў Англіі, Францыі, Даніі, Німеччыне, Чехіі.

Аздобы былі сярэбраныя: 2 кавалкі чатырохграннага ў сячэнні дроту,
3 кавалкі нарыхтоўкі плясыцінчатага бранзалета,
1 цэлы бранзалет, трохгранны ў сячэнні
1 пражка (зашчэпка).

Рабцэвіч і Стуканаў... б.35, №9, Потін... б.184, № 394, АНГБ...б.53

Заўвага: Мінула 15 год як манэты ляжаць у нумізматычным кабінэце Беларускага Дзяржаўнага Університету неапісаныя.

Гараўляне, Глыбоцкі р-н.

Калі Г.Штыхаў даведаўся пра знайдзеныне скарбу, ён паехаў у Гараўляны і на tym месцы, дзе быў знайдзены скарб, дадаткова знайшоў 8 манэтаў і чарапкі ад разьбітага посуду. Г.Штыхаў вырашыў закласці шуфр. Калі зняў пласт у 40 сантиметраў паказаўся мацярык, ён хацеў спыніць працу, але рыдлёука скрыгнула аб нешта, і Г.Штыхаў заўважыў невялікі съвежаадламаны чарапок. Пачаў прыглядзіцца і пабачыў, што ў пяску тарчыць венчык гаршка, асьцярожна нажом пачаў ачышчаць венчык і аказалася, што гаршчок ablожаны трывама камнімі, якія захоўвалі яго ад разбурэньня і павінны былі дапамагчы гаспадару знайсці ягоны скарб. Паміж першым скрабам і новазнойдзеным адлегласцю была каля 2 м. Гаспадар, выглядала «прывязаў» скарбы адзін да другога, закапаў так, каб, знайшоўшы адзін, змог лёгка адшукаць другі. Пасудзіна крыху падсохла, яе можна было выцягнуць і разгледзіць. Вельмі рэдка археолягам ўдаецца знайсці скарб у цэлым посудзе. Адразу Г.Штыхаў пазнаў, што гэта «стары знаёмы», бо такія гаршчкі сустрэліся яму пры раскопках старажытнага Полацку. Яны прыземістыя з даволі шырокай гарлавінай і ўжываліся ў XI ст. Гараўляне ад Полацку меней за 100 км, і ў старажытныя часы гэта тэрыторыя належала да Полацкага княства.

З вялікай асьцярожнасцю пачаў Г.Штыхаў дастаўваць рэчы з гаршка. Усе яны былі сярэбраныя, за выключэннем пасерак, якіх было 31, 30 былі шклоzалочаныя.

Зъверху ляжаў прыгожы абруч-нашынік, ў тыя старажытныя часы яго называлі

грыўнай. Пад грыўнай -нашынікам знаходзіліся 12 вялікіх кольцаў. Гэта тыя самыя скронёвыя кольцы, якія былі распаўсюджаныя сярод жанчын крывічанак. Iх было два камплекты — 6 кольцаў старых, пагнутых, некаторая паламаная, а 6 зусім новых. Вельмі прыгожа выглядаў бранзалет, ён быў сплечены па-майстэрску з тонкага сярэбанага дроту. Пярсыёнак быў зроблены з сярэбанай пласціны.

Другую частку скарбу складалі манэты, гэта былі арабскія діргемы, толькі адзін дэнар аказаўся паміж імі. Діргемаў было 119, большасць іх была абрэзаная або абляманая. Діргемы чаканенія 5 дынастыямі. У дапаўненні да сапраўдных діргемаў было 15 падробак пад діргемы, на іх зроблены арабскія надпісы, скапіраваныя з сапраўдных діргемаў, гэтыя падробленыя діргемы мелі вушка, значыць яны ўжываліся за аздобы-прывескі. Усе знойдзеныя рэчы былі загорнутыя ў ліньяную тканіну, пакладзеныя ў гаршчок. Паколькі Г.Штыхай кажа: «Усяго ў гаршку знаходзілася 189 прадметаў», — мы да справаўдачы В. Рабцэвіча і А.Стуканава зрабілі папраўку. У іх лік діргемаў 134 «бактэатаў, якія капіруюць діргемы з бронзавымі вушкамі 15 шт.» Складзём разам манэты й аздобы: 1 дэнар, 134 діргемы, 15 брактэатаў-падробак, 15 аздобаў, 31 пацерак, атрымаеща 196 рэчаў. Калі мы ад 134 діргемаў адымем 15 діргемы-падробкі атрымае 119 сапраўдных діргемаў, цяпер складзм усё разам. Діргемаў 119, падробак 15, дэнараў 1, аздобаў 15, пацерак 31, разам 181. Што-ж сталася, чаму недахоп 8 прадметаў? Сталася вось-што. Усхваляваны, Г.Штыхай, перадаючы знойдзеныя рэчы далучыў 8 діргемаў, знойдзеных ім на мейсцы папярэдняга скрабу, да скарбу знойдзенага ім асафіста і атрымалася 189 рэчаў.

В.Рабцэвіч, каратка інфармуючы пра знойдзеныя діргемы, казаў, што быў дірgem дынастыі Абу-Даўыдаў Саід ібн Саід. Калі расчытаў ён діргем правільна, то гэты дірgem унікальны. Мы маем працу вядомых польскіх нумізматаў-арабістаў: М.Чапкевіч, В.Кубяк. Т.Лявіцкі, яны не сустрэлі діргемаў Саід ібн Саід.

Абасідаў Найстарэйшы дірgem ал-Мансура (754-775), і наймаладзейшы дірgem ал-Муктадыда (892-902), чаканенія ў горадзе Багдадзе.

Саманідаў найстарэйшы дірgem ізмайл ібн Ахмада (892-907) і наймаладзейшы дірgem Нуҳ ібн Мансура (976-997), чаканенія ў гарадах Андараба (Іран), Балх (Афганістан), Бухара і Самарканд (Узбекістан), Рашт (Іран), ал-Хутал (назоў правінцыі, сучасны Таджыкістан), аш-Шаш (сучасны Ташкент —Узбекістан).

Бувайгідаў Адод ад-даўля абу Шэджха, эміра Багдаду (977-982), і Імад ад-даўля Алі (934-949) губэрнатара правінцыяў Фарс і Гуджыстан у Іране, іхнія діргемы былі чаканенія ў Араджан, ал-Мухамеднія і Шыраз (Іран), Сук ал-Агваз (Ірак).

Зіярыдаў Бісутун ібн Вашміг (9967-976). Чаканенія діргемы ў Джорджане і Сары (Іран).

Абу Даўыдаў Саід ібн Саід, дірgem чаканены ў Андараба (?), (Іран);
Чэхі дэнары Балеслава III (999-1002), мейсцы чаканкі не пададзена.

Штыхов ¶... б.95-100, Рабцэвіч і Стуканаў... б.35, №9 і 10

Czapkiewicz, Kublak, Lewicki, ...б.56.

Гарыца, Віцебскі р-н.

У 1880 г. быў знайдзены скарб сасанідзкіх і арабскіх манэтаў. Людзі разабралі манэты. Віцебскі калекцыянер В.Федаровіч з гэтага скарбу ў сваю калекцыю купіў 10 манэтаў, якія паслаў А.Маркаву для агляду і рэгістарцыі.

Сасанідаў			487-497	Кобата I	1 ман.
Абасыдаў	ал-Абасія	Туніс	782-3	ал-Магді	1
"	Багдад	Ірак	779-809	ал-Магді	2
"	Багдад	Ірак	???	???	1
"	аш-Шаш	Узбекістан	???	???	1
"	Самарканд	Узбекістан	867	ал-Мутраз	1
"	???		???	???	2
Саманідаў	аш-Шаш	Узбекістан	906-7	Ізмайл ібн Ахмад	1

Марков... б.136. №3.

Глыбоцкі р-н

У 1923 г. каля Глыбокага быў знайдзены скраб арабскіх діргемаў і сярэбраных нашыйнікаў. Скарб важыў каля 2000 грамаў, прыблізна 300 діргемаў, калі яны былі цэлымі. Манэты й аздобы разабралі людзі, некаторыя манэты бачыў А.Домарадзкі, яны былі з X ст.

Gupieniec... б.146.

Гомель. Палацкі р-н.

Поболь расшукаў у архівах Польшчы, што перад 1915 г. К.Змігородзкі перадаў шмат рэчаў, пераважна бронзавых, знайдзеных ім або іншымі асобамі у Польскі дзяржаўны музэй. Паміж рэчамі былі перасланыя 32 шклозалочаныя пацеркі.

Поболь... б.116, №322

Глыбоцьца. Лепельскі р-н.

У 1859 г. М.Кусыцінскі на беразе возера Глыбоцьца раскапаў некалькі курганаў, у адным з курганоў знайшоў сярэбранае скронёвае кальцо вялікага памеру. У 1951 г. А.Мітрафанаў там-же раскапаў курган з жаночым пахаваннем і знайшоў шклозалочаныя пацеркі, колькасць няведамая.

Алексеев... 292, зн № 117, ЗПГКБ Віцебская воб.1445

Грошоўка. Лепельскі р-н

У 1883 г. М.Кусыцінскі раскапаў 8 курганоў, знайшоў 50 шклозалочаных пацеркаў. Алексеев... б.292. зн № 114, Яніцкая.... б.136, №22.

Дзісьненскі ўезд

У 1867 г. дакладна мясцовасць няведама, але аднатаўлі, што селянін прыпадкова выкапаў скарб. Архэолягічна камісія атрымала 135 манэтаў, якія дасыльедываў

Б.Тызенгаўзэн і аказалася, што гэта арабскія діргемы, цэлых (ц) діргемаў было 124, а абломкаў (аб) 11 штук.

Абасыдаў	Васіт	Ірак	894-5	ал-Мутадыд	1 ц
"	Васіт	Ірак	921-2	ал-Муктады	1 ц
Бувайгідаў	???		932-950	Алі ібн Бувейг	2 ц
Сафарыдаў	Шыраз	Іран	890-897	Амр ібн ал-Лайт	2 ц
Саманідаў	Андараба	Іран	???	???	1 ц
"	Балх	Афганістан	925-932	Наср ібн Ахмад	3ц 1аб
"	Самарканд	Узбекістан	897-907	Ізмайл ібн Ахмад	5 ц
"	???		892-907	Ізмайл ібн Ахмад	1 аб
Саманідаў	Самарканд	Узбекістан	910-913	Ахмад ібн Ізмайл	2 ц
"	Самарканд	Узбекістан	918-942	Наср ібн Ахмад	19 ц 3аб
"	Самарканд	Узбекістан	???	???	2 ц
"	аш-Шаш	Узбекістан	896-906	Ізмайл ібн Ахмад	11 ц 2аб
"	аш-Шаш	Узбекістан	907-913	Ахмад ібн Ізмайл	6 ц
"	аш-Шаш	Узбекістан	913-942	Наср ібн Ахмад	47ц
"	аш-Шаш	Узбекістан	943-4	Нух ібн Наср	2 ц
"	аш-Шаш	Узбекістан	???	???	9ц
"	???		913-942	Наср ібн Ахмад	5ц 2аб
"	???		???	???	2аб
Арабскія	???		???	???	6 ц
	Марков... б.1-2, №5.				

Дзісьненскі ўезд

Л.Побаль інфармуе, што ў Дзісьненскім уезьдзе былі знайдзеныя **рымскія манеты**, але ня кажа, якія, калі і не спасылаецца на крыніцы або вусныя паведамленыні. Мы спакладаемся на ягоны аўтарытэт.

Побаль.... б.162. № 391

Дзяўная, Шаркаўшчынскі р-н

У 1981 г. Г.Штыхаву праводзіў раскопы на гарадзішчы якое на правым беразе рэчкі Мюты, ён амаль на мацерыку знайшоў 2 арабскіх діргемы.

Абасыдаў горад-манетніца сцвёртая 750-1075 г. 1 аб

Саманідаў " " 819-1005 г. 1 ц

Штыхов... б.386. ЗПГКБ Віц. вобл. №2619

Дабрына: Нашыйнік

Дабрына: Абасыдау, Аран (Карабах) 806-7, ар-Рашід

Дабрына. Лёзыненскі р-н

У 1962 г. ясной выараілі 6 арабскіх діргемаў, якія перадалі Віцебскаму абласному музэю. У жніўні музэй атрымаў дадаткова 483 манэты. Калі даведаўся В.Рабцэвіч аб знойдзенымі манэтнага скарбу, паехаў, каб паглядзець мейсца знайдзеных манэт і папрасіць людей, каб усе манэты зъвярнулі. В.Рабцэвічу пащастьціла, знайшоў чарапок ад посуду, у якім былі манэты. Там-же знайшоў некалькі діргемаў. Некаторыя жыхары вёскі адгукнуліся на заклік В.Рабцэвіча і зъвярнулі манэты, скарб пабольшыўся на 38 діргемаў, сярэбраны нашыйнік. Віцебскі музэй атрымаў 527 манэтаў, былі 431 цэлыя діргемы (ц) і 96 абломкаў (аб) рознай вялічыні. Адна манэта была зь дзіркай, мажліва выкарыстоўвалася за аздобу-прывеску. Важным ёсьць, што ў скарабе знайшліся вельмі рэдкія діргемы, несустраканыя, прыкладам, діргемы чаканенныя ў аш-Самія й Ард-ал-Хайр.

Омаядаў	Bacіt	Ірак	738-742	Гішам	9ц
"	Bacіt	Ірак	742-3	Гішам або Валід	3ц, 2 аб
"	Bacіt	Ірак	744	Валід або Язід	2ц, 1 аб
"	Bacіt	Ірак	745-747	Марван II	6ц
	аш-Самія	Ірак	748-9	Марван II	1ц
Абасыдаў	ал—Басра	Ірак	751-2	ас-Сафаг	1ц 1аб
"	ал-Куфа	Ірак	749--754	ас-Сафаг	11ц 1аб
"	Ардешір Хура	Ірак	761-2	ал-Мансур	1аб

Абасыдау'	Армінія (Дабіл)	763-4	ал-Мансур	1аб
"	Багдад	Ірак	765-775	ал-Мансур 48ц 9аб
"	ал-Басра	Ірак	753-765	ал-Мансур 16ц 3аб
"	ал-Куфа	Ірак	755-764	ал-Мансур 13ц 1аб
"	ал-Мухамедья	Іран	765-768	ал-Мансур 2ц 3аб
"	РЭй (Мухамедья)	Іран	764-5	ал-Мансур 2ц
"	Армінія (Дабіл)		777-779	ал-Магді 1ц 1аб
"	Багдад	Ірак	775-786	ал-Магді 39ц 12аб
"	ал-Басра	Іран	776-784	ал-Магді 4ц
"	Джэй	Іран	778-9	ал-Магді 2ц
"	Іфрыкія (Кайруан)	Туніс	781-2	ал-Магді 1аб
"	Керман (Сіджан)	Іран	782-784	ал-Магді 1ц, 1аб
"	ал-Мухамедья	Іран	777-785	ал-Магді 11ц, 2аб
"	Багдад	Ірак	785-6	ал-Хаді 1ц
"	Абрашэр (Нісабур)	Іран	807-8	ар-Рашід 1ц
"	Армінія (Дабіл)		806-7	ар-Рашід 1ц
"	Аран (Карабах)	Азәрбайджан	801-807	ар-Рашід 2ц, 2аб
"	Багдад	Ірак	788-809	ар-Рашід 79ц, 8аб
"	Балх	Афганістан	798-809	ар-Рашід 17ц, 5аб
"	ал-Басра	Ірак	797-8	ар-Рашід 1ц
"	ал-Гарунія	Сирія	786-7	ар-Рашід 1аб
"	Зерандж	Іран	792-808	ар-Рашід 8ц 2аб
"	Іфрыкія (Кайруан)	Туніс	796-7	ар-Рашід 1ц
"	Мерв	Іран	801-2	ар-Рашід 1ц
"	ал-Мухамедья	Іран	786-809	ар-Рашід 38ц 14аб
"	Нісабур	Іран	808-9	ар-Рашід 1ц
"	Самарканд	Узбекістан	808-9	ар-Рашід 1ц
"	аш-Шаш	Узбекістан	805-6	ар-Рашід 5ц
"	Багдад	Ірак	809-812	ал-Амін 8ц 1аб
"	Балх	Афганістан	808-811	ал-Амін 3ц
"	ал-Мухамедья	Іран	808-9	ал-Амін 1ц
"	Нісабур	Іран	808-810	ал-Амін 2ц
"	Самарканд	Узбекістан	808-811	ал-Амін 4ц
"	Армінія(дабіл)		819-820	ал-Мамун 1ц
"	Аран (карабах)	Азәрбайджан	811-834	ал-Мамун 4 ц, 2аб
"	Багдад	Ірак	813-4	ал-Мамун 21ц, 6аб
"	Балх	Афганістан	810-816	ал-Мамун 4ц, 1аб
"	ал-Басра	Ірак	813-4	ал-Мамун 1ц
"	ал-Басра???	Ірак	801-2	ал-Мамун 1аб
"	Зерандж	Іран	811-2	ал-Мамун 2ц
"	Ісбаган	Іран	812-824	ал-Мамун 9ц, 2аб
"	ал-Куфа	Ірак	823-4	ал-Мамун 1ц

Абасыдаў	Мадэн Баджунэс	Арменія	824-5	ал-Мамун	1аб
"	Мерв	Іран	814-5	ал-Мамун	1ц
"	ал-Мархамедыя	Іран	811-834	ал-Мамун	8ц, 2аб
"	Нісабур	Іран	810-1	ал-Мамун	1ц
"	ар-Рафіка	Ірак	823-4	ал-Мамун	1ц
"	Самарканд	Узбекістан	811-826	ал-Мамун	26ц, 5аб
"	???		813-833	ал-Мамун	1аб
"	Ард-ал-Хайр		837-8	ал-Му' тасім	1ц
"	Аран (карабах)	Азэрбайджан	835	ал-Му' тасім	1ц
"	Багдад	Ірак	836-840	ал-Му' тасім	1ц, 1аб
"	Багдад	Ірак	841-2	ал-Васік	1ц

Нашынік сярэбраны, вагой 200,8 гр. даўжынёй 680 мм, арнамэнтаваны, аналёгіі адсутнічаюць, калі выключым нашынікі з Парэчча, Глыбоцкага р-на. В.Рабцевіч думае, што нашынік паўночна-захадняга паходжаныня і дазваляе разглядаць яго як свае асаблівую і найбольш раннюю форму такога тыпу вытворчасьці ювеліраў IX—X стст.

Працяг у наступным нумары

Бібліографія

Алексеев, Бубенко, ЗПГКБ Віц., Марков, Поболь, Рабцевіч і Стуканаў, Савельев, Ткачоў і Калядзінкі, Штыхов, Яніцкая гл. «Полацак» №8(18).

1. АНГБ, зб. Археология, нумізматыка і геральдыка Беларусі, Мн. 1968 г.
2. Корзухина Г.Ф; Русские клады IX—XIII вв. М.—Л. 1954 г.
3. Потин В.М. Древняя Русь и европейские государства в X—XIII вв. Л.1968 г.
4. Рабцевіч В.Н.² Два монетно-вещевые клада IX в. из Витебской области. Зб. Нумизматика и эпиграфика вып. У. М. 1965.
5. Сементовский А. Белорусские древности СПб. 1890.
6. Сербаў І. А. Археалагічныя помнікі Вушацкага р-на Полацкай акругі. зб. Запіскі аддзела гуманітарных навук Беларускай Акадэміі Навук кн. 11, Працы археалагічнай камісіі, т.2, Мн., 1930.
7. Сергеева З.М.³ Раскопки курганов в Толочинском р-не (БССР), КСИА 1972, № 129.
8. Штыхов Г.В.² Археологическая карта Белоруссии. вып. 2.Мн. 1971.
9. Штыхов Г.В.³ Памятники севера и центра Белоруссии. зб. Белорусская археология. Мн. 1987.
10. Штыхов Г.В.⁴ Галасы далёкіх продкаў. Мн.1968.
- 11.Штыхов Г.В.⁵ Охранные раскопки в Белоруссии. АО за 1981 г. М. 1983, б.366.
12. Янін В.Л. Денежно-весовые системы русского средневековья. Домонгольски период. М. 1956 г.
13. Czapkiewicz M., Kubiał W., Lewicki T. Niektóre Wiedomosci o monetach .Kufickich z VIII-XI w., K.1956 .
14. Gupfińiec A. Nieznane znaleziska monet wczesnosredniowiecznych. zb. Prace i materiały muzeum archeologicznego ..w Łodzi. Łódź 1958

Кароткі нарыс гісторыі дзяржавы і права

Асноўныя рысы старажытнага права Беларусі

У старажытнасці пануючым было звычэве право, якое ўяўляе сабой сістэму няпісаных прававых норм, якія ўзыніклі непасрэдна з грамадzkіх адносінай, што абапіраліся на агульнапрынятасць і даўнасць ужывання і санкцыяніраваных дзяржавай. Яно складалася і развівалася па меры ўзынікнення дзяржаўных органаў, якія санкцыяніравалі і падтрымоўвалі зручныя і ўгодлівыя пануючаму клясу прававыя нормы, абгрунтоўваючы іх агульнапрынятасцю і даўнасцю ўжыванья. Да таго часу, пакуль права і справядлівасць былі блізкія па сваім зъмесце, можна было абыходзіцца адным звычэвым правам і судзьдзі быў ў стане самі выносіць рашэнні ў адпаведнасці з правам і спраўядлівасцю. Пасыль стварэння льгот для пануючага кляса й асабліва для кіруючых вяроху права і справядлівасць сталі не раўназначныя. Таму запатрабавалася выданыне спэцыяльных законаў, дапаўненія ў і растлумачэння ў да нормаў звычэвага права, якія, захоўваючы вонкавае падабенства справядлівасці, па стунасці ёй супяречылі, але былі зручныя і ўгодлівыя клясу эксплуататарап. У стварэнні пісанага права былі зацікаўлены і простыя людзі, бо судзьдзі і тлумачальнікамі нормаў звычэвага права часцей за ўсё выступалі прадстаўнікі пануючага кляса, якія карыстаючыся няпэўнасцю і непаўнотай звычэвага права, адвольна вырашалі справы ў сваіх асабістых інтэрэсах, таму пісане права павінна было служыць умацаваннем

стабільнасці прававых нормаў і права-адносін.

Характэрная рысай старажытнага звычэвага права была ідэя фармальнаага раўнапраўя свабодных грамадзян, поўнага бяспраўя рабоў (халопаў, чэлядзі нявольнай) і фактычных ільгот для пануючага кляса. Усе свабодныя хатнія гаспадары маглі ўдзельнічаць у вырашэнні дзяржаўных справаў на вечавых сходах, валодалі рознай праваздольнасцю. Аднак, у практычным жыцці, буйныя земляўласнікі дабіліся для сябе пэўных пераваг як у частцы заняцця дзяржаўных пасад, так і ў частцы прысваення сабе некаторых даходаў. Асабліва ўзраслі перавагі і права кіруючых вяроху пэўнія стаўлення ў умацаванні фэўдалальных адносінай. У сувязі з чым і звычэвое права стала замацоўваць праваадносіны, зручныя клясу фэўдалаў. Гэтая дваістасць звычэвага права атрымала адлюстраванье ў розных помніках пісанага права, такіх як Русская Правда, дагавор 1229 г., у граматах Полацкай і Віцебскай зямель. Другой асаблівасцю звычэвага права была яго разъяднанасць. У кожнай дзяржаве-княстве дзеінічала сваё мясцовая звычэвое право. У Беларусі разъяднанасць права асобных тэрыторыяў захоўвалася аж да ХІІ ст. Трэцій асаблівасцю звычэвага права была ідэя яго нязменнасць, кансэрватызм прававых нормаў, што ў значнай ступені аблікоўвалася заканадаўчую дзейнасцю князя і веча. Нават у ХІ—ХІІ ст. урад абяцаў

даўніны не парушаць і новых парадкаў ня ўводзіць. Пісане права напачатку не адмняла нормаў звычэвага права, а толькі дапаўняла яго прывileямі пануючаму клясу й яго ўніфікавалася, надавала яму агульна-дзяржаўныя характеристы. Ва ўсіх старажытных помніках пісанага права асноўны зъмест складалі нормы, узятыя са звычэвага права. Спалучэнне старых нормаў звычэвага права і новай прававічарчыці асабліва выразна відаець у Рускай Правде, Судзебніку 1468 г. і ў Статуте 1529 г.

Найбольш старажытнымі помнікамі пісанага права ў Беларусі былі граматы, якія датычылі адносін Полацка і Віцебска з Рыгай і нямецкім купцамі, а таксама дагаворы 1229, 1264 і 1338 гг.

З гэтых грамат і дагавораў відаець, што ў XIII—XIV ст. існавалі ўстойлівя гандлёвага і дыпляматычнага адносін паміж беларускім і нямецкім купцамі, заснаваныя на раўнапраўных адносінах. Гэтыя акты служаць каштоўнымі крыніцамі пры вывучэнні старажытнага права, бо бакі, якія дамаўляліся, знаходзіліся прыкладна на адным узроўні эканамічнага і культурнага разьвіцця. Кожны бок уносіў у дагаворы нормы свайго мясцовага звычэвага права. Дагавор 1229 г. быў заключаны паміж Смаленскім, Віцебскім і Полацкім княствамі з Рыгай і Гоцкім берагам. Галоўнае прызначэнне гэтага дагавора заключалася ў замацаваныні прававых норм, якія забясьпечвалі вырашальныя адносіны паміж заходня-і ўсходня ўропейскім народамі на аснове ўзаемнасці і раўнапраўя. У дагаворы прадугледжвалася зацьвярджэнне мірных адносінаў, вызначаўся абём адказнасці за крымінальныя злачынствы, парадак і чарговасць спагнання доўгу, парадак судаводзтва.

Разьвіцьцё і ўмацаваныне фэўдалальных адносін атрымала адлюстраваныне ў нормах грамадзянскага і крымінальнага права. У першую чаргу гэта адбілася на ўстанаўленні рознай праваздольнасці простых людзей і фэўдалаў. Найблізкі поўнай праваздольнасцю валодалі князі, баўры, («лепшыя», «пярэднія», мужы) і вышэйшая славі духавенства. Яны маглі распараджацца маёнткамі, якія належалі ім, учыняць розныя грамадзянска-прававыя зыдзелкі, мець залежных ад сябе людзей і халопаў. Меншай праваздольнасцю валодалі свабодныя людзі, якія знаходзіліся ў васальнай залежнасці ад буйных землеўладальнікаў. Яшчэ больш была абмежавана праваздольнасць фэўdalna-zалежных сялян. Халопы (чэлядзь няволіная) валодалі зусім нязначнай праваздольнасцю. Яны ня мелі права валодаць нерухомай уласнасцю, не маглі выступаць у судзе. У залежнасці ад клясавай прыналежнасці пацярпейшага і злачынцы ўстанаўлівалася і розная крымінальная адказнасць. У сувязі з tym, што выяўленыне і дастаўка злачынцы ў суд, як правіла, павінны былі ажыццяўляцца самім пацярпейшым або яго блізкім, таму злачынства, учынене багатай і уплыдовай асобай супраць беднага чалавека, заставалася, як правіла, беспакараным, калі бедны чалавек, у сваю чаргу ня меў моцнага апекуна. Устанаўлівалася больш высокая адказнасць за злачынствы, накіраваныя супраць асоб, якія належалі да пануючага кляса. Напрыклад, у дагаворы 1229 г. прадугледжвалася, што за забойства свабоднага чалавека з вінаватага спаганялася 10 грыўнаў серабра, за пала альбо пасла 20 грыўнаў, а за халопа 1 грыўна серабра. У наступным заканадаўстве такая градацыя атрымала яшчэ большае адлюстраваныне.

Асноўнымі відамі пакараньня былі наёманская спагнаныні, выдача злачынцы пацярпешаму, а за найболыш цяжкія злачынствы злачынца і яго сям'я падлягали расправе і рабаванню.

З разывіцьцем фэўдалых адносін, і асабліва з распаўсяджваннем хрысьціянства, адбыліся некаторыя зъмяненіні ў сямейным праве. Духавенства дабівалася ўстанаўлення царкоўнай формы шлюбу з абавязковым вячаньнем у царкве, устанаўленнем права атрымання ў спадчыну толькі дзесяці ад бацькоў, якія знаходзіліся ў царкоўным шлюбе. Для сапраўднасці шлюбу ў дахрысьціянскі пэрыйд дастаткова было згоды бацькоў на шлюб і ўчыненіне вясельля. Абрад вясельля складаўся з выканання пэўных магічных абраадаў (расплятання касы нявесты, разування жаніха, саджання на кажухі і інш), а таксама частавання прысутных, песень і танцаў. Усё гэта было забаронена духавенствам. Таму старажытны манах-летапісец і запісаў, што ў радзімічаў «бракі не бывают, но сходятся меж сел на игрища, плясанье и вся песни, и тут уводили себе жен, кто с которой зговорился»¹. З гэтага паведамлення некаторымі даследчыкамі рабілася выснова, што ў старажытнасці ў славянскіх народаў шлюбаў не было, а жонак выкрадалі. Такая выснова зъяўляецца памылковай, бо з гэтага паведамлення відаць, што паміж жаніхом і нявестай існавала папярэдняя змова, што выключае ўжо абвінавачванье ў выкраданыні. Акрамя таго, няменш старадаўнім зъяўляецца і звычай надзяленьня нявесты пасагам, які яна прыносила ў дом жаніха. Наяўнасць пасага сведчыць аб tym, што шлюб заключаўся ня толькі па змове бакоў, але і са згоды іх бацькоў. Асабістыя адносіны мужа і жонкі будаваліся на пад-

парадкаваньні жонкі мужу. Ён прызнаваўся галавой сям'і, але калі муж ішоў ў сям'ю жонкі ў «прымы», то ўласнікам гаспадаркі лічылася жонка або яе бацькі. У старажытным праве жанчыны карысталіся значнымі правамі і павагай. За злачынствы, учыненія супраць жанчыны, вінаваты нёс пакараньне ў падвойным памеры. Строва караліся злачынствы супраць маральнасці. Так па дагавору 1229 г. пралюбадзейства з чужой жонкай каралася як і забастова ў памеры 10 грыўнаў (арт. 11). Асноўнай формай сям'і ў паганскі пэрыйд сярод простага народу была парная сям'я, сярод пануючага кляса было, як відаць, распаўсяджана і мнагажэнства.

Працяг у наступным нумары

Бібліографія

1. Тацищев В.Н.История Российской, т. 2. М.—Л. 1963, с. 31.

Да пытаньня этнічнай прыналежнасьці

Ж старожытнасьці ліцьвіноў Ж

Паўла Урбан

У Цьверскім летапісе прамільгнула канстатация, што ліцьвіны або «літва» належалі да славянскіх плямёнаў: «... а оть Ляховъ прозвашася Поляне, Ляхове же друзін Лютици, а ині Литва, ині Мозавшене, ині Поморане». Як і іншыя славянскія плямёны, ліцьвіны і люцічы, паводле гэтага летапісу, калісцьці жылі над Дунаем. Зноў-жа ў Цьверскім летапісе адзначалася: «А Лутичи и Тиверичи приседаху къ Дунаеви; и бе множеству ихъ, седяху по Днестру...и до моря». ¹³⁶ Пра тое, што калісцьці «Лутичи и Тиверичи приседаху къ Дунаеви; и бе множеству ихъ, седяху по Днестру и до моря», была говорка таксама ў Ніканоўскім летапісе.¹³⁷

Сапраўды , у сярэднім цячэнні Дунаю, у рэгіёне ракі Маравы, гарадоў Вены і Браціславы, захаваліся гэткія назвы рэчак: Літава і Літавіца.¹³⁸ Ёсьць там яшчэ рака з называй Ляйта, якая ў 1043 г. была акрэсленая пагранічнай ракой між Венгрыяй і Свяшчэнай Рымскай імперый. У лацінскай транскрыпцыі гэтая рака Ляйта звалася Літагай.¹³⁹

Зыходзячы з таго факту, што ў старых заходніяўрапейскіх хроніках вільца-люцічы называліся яшчэ лёйтыцамі,¹⁴⁰ дык назуву гэтай ракі Ляйты або Літагі можна высноўваць ад назывы вось гэтых лёйтых.

Дарэчы, дасьледчыкі звязрнулі ўвагу на той факт, што яшчэ ў XIII ст. дэсцьці ў Трансильваніі або далей за Дунаем на Балканскім паўвостраве існавалі: "kenezat Lytwa" і "terga Lytwa", гэта значыць Літоўскае княства і Літоўская зямля.¹⁴¹

Такім чынам, гэтыя звязкі Цьверскага і Ніканоўскага летапісаў пра тое, што «літва» і люцічы калісцьці жылі на Дунае, а зноў люцічы разам з ціверцамі ад вусця Дунаю засяялі прычарнаморскія землі і землі абапал Днястра,—звязкі гэтыя маюць пад сабой пэўныя гістарычныя грунт. Напрыклад, у дароўнай грамаце Луцкага і Уладзімірскага князя на Валыні Любарты Гедымінавіча, якая, магчыма, памылкова была датавана 8 сьнежнем 1322 г., згадвалася дэсцьці ў вярхой ракі Стыру рэчка Лютыца.¹⁴²

Адным словам, можна меркаваць, што калісцьці значная частка вільцаў-люцічаў з поўначы перасялілася на Дунай, скуль зноў-жа пазней трапіла ў рэгіён ракі Днястра. Ведама, што значная частка і дрыгавічоў перасялілася на Балканы.

У Цьверскім летапісе была гаворка пра «літву» і люцічу. Ці было гэта выпадковасцю спалучаць іх разам? Мы тут звязрнулі ўвагу на тое, што люцічы зваліся яшчэ лейтыцамі, гаворачы пра гэта звана «рымлянскае» паходжанне ліцьвіноў, польскі гісторык Ян Длугаш гэтых ліцьвіноў называў яшчэ «лотвай». Ёсьць яшчэ арыгінальныя дакумэнты, якія пацверджают, што Літва магла называцца Лютвой. Маецца на ўвазе перапіска Папы Інакенція IV з вялікім князем Міндоўгам, Хэлмінскім біскупам Гайдэнрайхам, а таксама зь япіскапамі Лівіі. Адзначым, што ў 1251 г. ў Рым да Папы Інакенція IV наведалася афіцыйнае пасольства вялікага князя Міндо́уга. Такім чынам, там, у Рымскай папскай куріі, павінны былі ведаць, як у тым часе магла

яшчэ называцца Літва. Вось-ж, неўзабаве пасыля прынцыця гэтага пасольства Папа Інакенцый IУ накіраваў свае булы вялікаму князю Міндоўгу і гэтаму Хэлмскому біскупу Гайдэнрайху. Справа тычылася хрышчэння ліцьвіноў, каранацыі самога Міндоўга каралеўскай каронай, а тая дзівзе булы Папы былі датаваны 17 ліпенем 1251 г. У гэтых папскіх булах паўтаралася: «*Regnum Luthowie*», «*Carissimo in Christo filio nostro Mindowi Illustri Regi Luthowie, salutem*», «*Multa cor nostrum est... super carissimum in Christi filium nostrum Mindowin Illustrum Luthowie Regem.*»¹⁴²

Між іншага, у «Аналах каралеўства Франкаў» пад 806 годам згадваўся князь лужыцкіх сербаў на імя Мілідуох, што можа быць адпаведнікам для імя вялікага князя Міндоўга.

Праўда, Папа Інакенцый IУ ужываваў яшчэ і гэткіх фармулёўкі: «*In totius Lithowie*», «*Sane de Cariissimo in Christo filio nostro Mindowe Illustri Rege Lithovie*», што адлюстравалася, напрыклад, у іншай папскай буле, датаванай 15 ліпенем 1251 г., якая была накіраваная прыгадванаму Хэлменскому біскупу Гайдэнрайху.¹⁴³ Аднак, выглядае, і назва Лютва не была вынайдзеная ў Рыме. Прускі храніст Пётра Дузбург пісаў толькі : «*Lethowia*», «*Lethowini*», «*Vithenus rex Lethowinorum*». Цікавы тэрміналёгія карыстаўся Генрых Латвійскі, які сваю «Хроніку Лівоніі» напісаў у 1226 г.

«*Lethoines*» і «*Lethonia*» – гэтаク называў Генрых Латвійскі ліцьвіноў і Літву. У іншых старых лацінамоўных хроніках гэтыя ліцьвіны і Літва яшчэ называліся : «*Litwini congregato exercitu vastaverunt terram Culmensem*», «*Fuit magna expeditio in Litvovia in die Mauricii*», «*Eodem anno Litwini per cives Rigenses evocati Districtum in Karthus...*»¹⁴⁴

Пра што могуць съведчыць усе гэтыя варыянты назваў для Літвы й адпаведна для ліцьвіноў? *Lethonia* і *Lethoni*, *Luthowia* і

Luthewi, *Lethowia*, і *Lethowini*, *Littowia*, *Litwini?* Ці ў гэтых варыянтах не прасочваецца трансфармацыя этнічнага найменнія: пераход ад назвы люцічаў да назвы ліцьвіноў?

Вяртаючыся да прыгадванай канстатацыі Цьверская летапісу наконт таго, што літва-ліцьвіны былі славянскім племям, можна адзначыць, што Цьверская княства заўсёды мела цесныя контакты з Вялікім княствам Літоўскім. Другой жонкай вялікага князя Альгерда была якраз цьверская князёўна Ўльяна. Таксама, напрыклад, у першым Ноўгарадzkім летапісе была гаворка пра тое, што ў 1245 г. на службе ў цьверскіх князёў знаходзіліся князі-ліцьвіны на імя Явид і Эрбэт. Пазней, ад 1289 г. цьверскім япіскапам быў Андрэй, сын колішняга Палацкага князя Гердзеня. У даўнейшыя часы летапісы пісаліся звычайна пры дварах і на заказ япіскапаў, архіяпіскапаў і мітрапалітаў. Адсюль ёсьць нейкія падставы меркаваць, што звесткі пра ту ю славянскую «літву» маглі трапіць і ў гэтых Цьверскіх летапісі ад прыгадванага ліцьвіна Япіскапа Андрэя Гердзеняўчыка.

У сваім трактаце «*De administrando imperio*» візантыйскі імпэратор Канстанцін Парфіяродны, гаворачы пра данынікай Клеўскай Русі, сярод усходніславянскіх пляменаў у дзівзовых мясцінах прыгадаў лензанінаў або ленцанінаў. Польскія гісторыкі мяркуюць, што Канстанцін Пафіяродны меў на увазе польскае племя «лендзанінаў» ці «лендзянинаў», якое ў гэтым часе магло жыць на ўсходзе ад Віслы паміж рэкамі Вепшам і Санам. Цікава, пра гэткае польскае племя ў гэтым рэгіёне ня было гаворкі ў старых польскіх хроніках. Адпадае, здаецца і дапушчэнне, што тое паведамленне, Канстанціна. Парфіяроднага тычылася «ляхаў», бо палякаў усходнія славяне называлі яшчэ ляхамі. Таму выпадае бліжэй

прыглядзеца да гэтага паведамленьня бізантыйскага імпэратара.

Як мяркуюцца дасьледыўкі, свой трактат Канстанцін Парфіяродны пісаў паміж 948 і 952 гадамі. Магчыма, пісаў яшчэ і пазней, бо ён памёр у 959 г. Вось вытрымка: «Аднадрэўкі, якія прыходзяць у Канстантынопаль з вонкавай Русі, ідуць з Ноўгараду, у якім княжыў Святаслаў, сын князя Русі Ігара. Ідуць таксама з гарадоў Смаленску, Любечу, Чарнігаву і Вышгораду. Усе яны спускаюцца па рацэ Дняпру і сабираюцца пад горадам Кіевам, званым яшчэ Самбата. Іхныя (русаў) данынікі Славяне, што называюцца *Крывічамі і Ленсанінамі*, дый іншыя Славяне майструюць аднадрэўкі ў сваіх у горах зімовую пару апрацоўваюць іх, а з надыхом вясны сплаўляюць іх вазёрамі ў Днепр. Гэтай ракою прыходзяць у Кіев, выцягваюць лодкі на бераг, аснашчаюць іх і прадаюць Русам». ¹⁴⁵

Значыцца, тыя «ленсаніны» з гэтага трактату Канстанціна Парфіяроднага знаходзіліся дзесяці на поўнач ад Кіева і жылі якраз побач з крывічамі. Таму, аналізуючы гэту дый іншыя мясьціны трактату бізантыйскага імпэратара, дзе была гаворка пра іншы ўсходнеславянская плямёны, акадэмік Барыс Рыбакоў прыйшоў да вынівов, што пад «ленсанінамі» Канстанцін Парфіяродны мог разумець палачанаў або Полацкіх крывічоў. ¹⁴⁶

Аднак, можа быць іншае, больш адэкватнае тлумачэнне для назвы таго ўсходнеславянская племя ленсанінаў-ленсанінаў. А гэта, калі мець на ўвазе вільцаў-люцічай і лютву-ліцівінаў. Добра ведамая летапісная фармулёўка: «бе бо. Рогъволодъ пришелъ изъ заморья, имѣше власть свою в Полоцкѣ». У сваім артыкуле «Згадкі старажытных паданій» Аляксандар Рогалёў слушна пісаў, што Полацкі князь Рагвалод,

бацька князёўны Рагнеды, меў празрыстае славянске імя. Адноўка «прышоў» ён з славянскіх краёў дзесяці каля 945 году, прыйшоў адтуль, дзе на паўднёвым узбярэжжы Балтыйскага мора жылі славянскія палабска-паморскія плямёны.¹⁴⁷

Але пакуль-што пакінем князя Рагвалода і з'вернемся да племяннога саюзу вільцаў-люцічай. Саюз гэты, як выглядае, акрэпнуў за часоў нямецкіх каралёў і імпэратараў Свяшчэннай Рымскай імперыі Генрыха I (919–936) і Атона I (936–973). Якраз тады почалася нямецкая экспансья на поўнач, дзе жылі славяне паміж рэкамі Лабай і Одрай. У старых заходніяўрапейскіх хроніках да гэтага саюзу звязчайна залічаліся чатыры племёны: далічанчані, радараў, хіжанаў і чэрзпенянаў. Аднак у саюз вільцаў-люцічай яшчэ ўваходзілі укране, што жылі па рацэ Ўкра і стадаране, цэнтрам якіх быў горад Бранібор (Брандэнбург). Да гэтага саюзу належалі яшчэ ліняне, якія ў лацінскай транскрыпцыі называліся лінонамі. У саюзе вільцаў-люцічай палітычную перавагу мелі радары, а іхнім культавым цэнтрам быў горад Радагаш.¹⁴⁸

Нямецкі наступ на палабскіх славянаў пачаўся пасля 926 г., калі было аформлена на 9 гадоў замірэньне з мадзярамі – венграмі. Узімку 927–928 г. войска караля Генрыха I здабылі горад Бранібор, а князь стадаранаў Тугамір трапіў у палон. Некаторыя гісторыкі меркавалі, што князь Тугамір паходзіў з дынастыі колішняга князя вільцаў Драгавіта. Далей, саксонскі граф Бернгард шэрагам паходаў падпарадковаваў нямецкаму ўплыву зямлю радараў і землі некаторых іншых племёнаў саюзу вільцаў-люцічай. Аднак, калі ў 929 г. кароль Генрых I адправіўся ў паход на Прагу, успыхнула паўстаньне палабскіх славянаў, якое ўзнацілі радары. Справа здушэння гэтага

паўстання была даручаная графам Бернгарду і Тытмару, якія ў верасьні таго ж 929 г. аблажылі г. Лончын, што ляжаў на правым беразе ракі Лабы ў ейным сярэднім цячэнні. У лацінскай транскрыпцыі яго называлі «Люнкін» і «Лонцыны», а цяпер гэта горад Ленцэн, які знаходіцца недалёка ад Вітэнбергу.

Апалчэнныя славянскіх плямёнаў, якое паспяшыла на выручку, было разьбітае перад горадам пасыля таго, як яно было загнанае ў багністую мясціну. Гэта спрычынілася таксама да капітуляцыі абаронцаў гораду, якіх налічвалася 800 чалавек і якіх аднолькава там-жэ напаткала съмерць. Жыхары мясцовасці, якія шукалі паратунак за мурамі замку гораду, таксама былі палоненыя і трапілі ў німецкую няволю.

Чаму атрымалася такая лёгкая перамога? А таму, што немцы зноў кінулі ў бой конных рыцараў, закаваных у жалеза.

Пасыля той перамогі над Лончынам німецкая экспансія не спынілася, бо ў 932 г. былі падпрадкаваныя лужыцкія сербы, а ў 934 г. німецкае панаванье пашыралася да вусця Орды, калі была атрыманая перамога над украінамі. Тым ня менш, другое вялікае паўстанне славянскіх палабска-паморскіх плямёнаў зноў успыхнула ў 936 г. пасыля съмерці імпэратора Генрыха I. Паўстанне гэтае зноў узначальвалі радары, і супраць радараў у верасьні і ў кастрычніку 936 г. была скіравана карная экспедыцыя, якую ўзначальваў сам новабраны кароль Атон.

Аднак хваліваныні ѹ адкрытыя збройныя сутычкі не спыніліся, тым больш у сувязі з тым, што ў самой Атонскай імпрыі пачалася тады грамадзянская вайна. Супраць німецкага засільля ўзбунтаваліся тады і абадрыды-бодрычы, якія засяялі

землі далей на захад ад вільцаў—люцічаў.

У tym часе здарыліся дэльце рэчы, не-спрыяльнія для палітычнага самавыз-начэння і кансалідацыі палабска-памор-скіх славянаў. Фронт змагання і падпра-дкавання німецкаму ўплыву ў 937 г. быў даручаны графу Геру, які цэнтральную сваю сядзібу меў у Паўночнай Турнігі. Пазней гэты граф Гера атрымаў тытул маркграфа і ўзначальваў Усходнюю німец-кую пагранічную марку.

Вось-жэ нейкім чынам, маўляў, дзеля перамоваў, гэтаму графу Геру удалося заманіць у нейкі свой замак 30 князёў, бальшыня якіх былі правадырамі вільцаў—люцічаў. Пасыля добрага пачастунку зь віном, усе яны ўначу былі перабіты рыца-рамі графа Геры. Німецкі храніст манах Відукінд, які апісаў гэты здрадны эпізод, не паведаміў, у якім годзе гэта здарыла-ся, не называў таксама хоць-бы адно зь імёнаў тых князёў славянскіх палабска-паморскіх плямёнаў, замардаваных баяз-ліві-трусыльным способам.¹⁴⁹ Аднак можна меркаваць, што тое забойства славянскіх князёў адбылося перад 940 г. Дарэчы, гэ-тае меркаванье высноўваецца з кантэксту паведамленняў храніста Відукінда. Другім ніаспрыяльнім фактам была зрада прыгадванага князя стадаранаў Тугаміра. У лацінскіх тэкстах стадаране называліся яшчэ гавелянамі, ад назвы ракі Гавэлі. Князь Тугамір быў падкуплены німецкім каралеўскім урадам і вызвалены з доўгага-дэвага палону. Але на сваю зямлю, у горад Бранібор, ён вярнуўся ў якасці ўцекача, нібы ён сам уцёк з палону. Там ён і быў абраны князем. Другім адзіным прэтэндэнтам на княжы пасад быў сын брата Тугаміра, і гэтага свайго пляменніка Тугамір забіў. Пасыля гэтага злачыннага ўчынку ўся зямля стадаранаў была перададзеная

пад апеку немцаў, тая здрада князя Тугарыма здарылася ў 941 г

Бібліографія

136 Летописный сборник, именуемый Тверскою летописью. ПСРЛ, т.15, М., 1965, с. 18-23.

137 Патриаршая или Никоновская летопись. ПСРЛ' т. 9., М., 1965 с. 5.

138 Кобычев В.П. В поисках прародины славян. М., 1973, с. 57-59.

139 Hermanni Augiensis Chronicon. IN: Quellen (des Mittelalters), Bd. XI, Darmstadt, 1961, pp.676-677.

140 Wolfgang Bruske, Untersuchungen zur Geschichte des Litzenbundes. Munster-Köln, 1955, s. 6

141 Кобычев В.П. Цыт. праца, с. 133, Мікола Ермаловіч, Старожытная Беларусь, Полацкі і Новагародскі перыяды, Мн., 990, с. 19.

142 Грамоты ХVI ст., №6, с. 20-22.

143 Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae.. Edite ab Augustino Theiner. Vol. I, Romae, 1860, Nr. 102, 104, pp. 49-50.

144 Ibidem. Nr. 101, p.49.

145 Canonici Sambiensis Epitome gestorum Prussiae. In: SRP, Bd. I, Leipzig 1861, pp.272-290

145 Constantine Porphyrogenitus. Opus cit. pp.56-59

146 Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества XII—XIII вв. М., 1982, с. 318-322.

147 Рогалеў А. Загадкі старожытных паданьняў. «Голос Радзімы». Мн, 1991. №20.

148 Kronika Thietmara (Thietmari Menseburgensis episcopi Chronicon). Z tekstu łacińskiego przetłumaczył Marian Zygmunt Jedlicki. Obok: tłumaczenie tekstu oryginału. Poznań. Instytut Zachodni, 1953, str. 344-351.

149 Widukind, Res gestae Saxonicae, In: Quellen (des Mittelalters), Bd.VIII. Darmstadt. 1971, pp. 106-107.

З архіву КДБ

Уласнаручныя паказаньні Езавітава, Канстантына Барысавіча

У Берліне, у верасні 1944 г. доктар Грынкевіч Станіслаў зайдоў да мяне ў пансыён «Беатрык»¹ на Майнеке вул. № 5, і сказаў, што палкоўнік Гамзін, начальнік штаба ўкраінскай гетманскай арганізацыі ў Берліне, перадаў яму ад імя гетмана Скарападзкага пажаданьне гетмана пазнаёміцца з прэзыдэнтам Астроўскім. Астроўскага сам Грынкевіч не застаў і таму прасіў мяне перадаць яму аб гэтым пажаданні, а адказ паведаміць Грынкевічу, які меўся зайсьці да мяне вечарам. Пры гэтым ён падкрэсліў, што аб гэтай сустрэчы, калі яна адбудзеца, і аб самым пажаданьні гетмана на трэба нікому гаварыць, так як гетман не жадае, каб аб гэтай сустрэчы ведалі немцы.

Праз гадзіну прыехаў Астроўскі. Ён пранову гетмана прыняў і напрасіў запрасіць яго да сябе на кватэру.

Вечарам я паведаміў Грынкевічу адказ Астроўскага. Грынкевіч пайшоў.

На другі дзень Грынкевіч прыехаў зноў і ў маёй прысутнасці перадаў Астроўскуму, што гетман лічыць нязручным сустракацца на кватэрах, так як упэўнены, што і з кватэрай Астроўскага ўстаноўлена назіраныне нямецкіх разведвальных органаў, якія ўстаноўлена яно ўжо здаўна за кватэрай гетмана Скарападзкага у Патсдаме (50 км ад Берліна). Таму гетман прановоўвае «выпадкова» сустрэцца ў адным з кафэ на Курфюрстэн-Дом, (на рагу з Ioахім-штрассе) за раніншчай кавай а 10-й раніцы, калі кафа бывае амаль пустым.

1. Ва ўсіх наступных выпадках Езавітаў піша гатэль «беатрык». —Рэд.

Працыяг. Пачатак у №6(16)-8(18)

Гетман меўся прыйсці з двумя спутнікамі і прапаноўваў Астроўскуму таксама мець двух спадарожнікаў.

Астроўскі згадзіўся з дадавамі гетмана і пранову ягоную прыняў. Для суправаджэння яго ў кафэ ён запрасіў мяне і доктара Грынкевіча, сказаў, што прыйдзе ў пансыён «беатрык» каля 9 гадзін.

На другі дзень, у палове дзясятага раніцы мы ўтрох накіраваліся ў кафэ, дзе ўжо праз 10 хвілінаў выбralі стол у адным з бакавых памяшканняў і заказалі каву. Адначасна заказалі і некалькі газет з кіоска, які працаўваў пры гэтым кафэ.

Дакладна а 10 гадзіне ў кафэ ўвайшоў Скарападзкі з двумя спутнікамі, палкоўнікам Гамзінам і інжынерам Шефановічам (?). Яны накіраваліся да нашага століка. Калі яны пачалі прыбліжацца, Грынкевіч падняўся і падышоў да іх, прывітаўся і запрасіў да нашага стала. Так была праведзена гэтая «выпадковасць».

Пасля ўзаемных адрэкамендаваньняў і новых заказаў, гетман Скарападзкі сказаў, што украінцы, у асаблівасці гетманаўцы, даўно цікавіліца беларускім пытаннем, і ён будзе рады, калі гэтае знаёмства будзе падтрымлівацца далей шляхам рэгулярных сустрэч. Затым ён напрасіў Астроўскага назначыць новы дзень і месца для наступнай сустрэчы. Яна была ўмоўлена праз некалькі дзён у маім нумары ў пансыёне «беатрык». Пасля гэтага, па просьбe Скарападзкага, які съпішаўся з назначэннем новай сустрэчы ў самым пачатку размовы, так як тады столікі вакол яшчэ былі пустымі, і афіцыянт таксама пайшоў рабіць

заказ — Астроўскі прайфармаваў аб гісторыі стварэння БЦР, аб II Усебеларускім кангрэсе, а таксама аб пададзеным БЦР нямецкаму ўраду мэмарандуме. Знаёмства з тэкстам было адкладзена да новай сустрэчы.

З свайго боку Скарападзкі расказаў, што ён, як гетман у Нямеччыне, ужо не выступае і на выступіць, паколькі даўно ўжо падпісаў універсал аб перадачы свайго званьня і правоў на гетманскую булаву Ўкраіны свайму сыну, які паставілла жыве ў Амэрыцы і мае там многа прыхільнікаў, арганізаваных у «Саюз гетманцаў Украіны». Саюз гэтага пабудаваны на вайсковаму ўзору і разьбіты на вайсковыя аб'яднанні — «курэні» і «сотні», як мужчынскіе, так і жаночыя. Мужчыны маюць зброю для вайсковых практиканўніяў: вучэбныя вінтоўкі, некалькі пушак і нават два самалёты. Курэні афіціяльна працуяць як спартовыя арганізацыі пры «Саюзе гетманцаў Украіны». Саюз выдае сваю газету ў Чыкага, а ягоныя аддзяленні маюцца ва ўсіх штатах Паўночнай Амэрыкі, у Канадзе, а таксама ў Паўночнай Афрыцы. У саюз уваходзяць ня толькі не грамадзяне-украінцы, але і многія з тых, хто ўжо атрымаў амэрыканскія грамадзянства. На ваенную падрыхтоўку «Союз гетманцаў» звязтарае асаблівую ўвагу. Так як амэрыканская армія арганізаваная па прынцыпу добраахвотнасці, то праходзіць вайсковую падрыхтоўку шляхам абавязковага прызыва няма мажлівасці. Вайсковыя практиканўні ў «курэнях» выконваюць тыя кадры, якія могуць быць у якасці ўжо падрыхтованых добраахвотнікаў, заключаныя ў украінскую армію, калі Ўкраіна атрымае сваю тэрыторыю, і калі на яе зможа вярнуцца ўкраінскі ўрад. Удзельнікі «курэнія» праходзяць яшчэ і палітычную падрыхтоўку, якая растлумачвае ім неабходнасць ба-

рацьбы за незалежную Украіну супраць СССР і Польшчы, якія юраіну падзялілі паміж сабой. Галоўнае вастрыё накіраванае ў бок СССР, бо ў яго больш вялікая тэрыторыя, і акрамя таго (СССР-РЭД.) праvodзіць непрыменну для украінца-хутарана ініцыятыву. Колькі людзей прайшлі падрыхтоўку ў «курэнях», гетман не называў. У якім становішчы гэтая праца знаходзіцца на момант сустрэчы, ён таксама не мог сказаць, так як пасьля пачатку вайсковых падзеяў паміж США і Нямеччынай інфармацыя перастала паступаць, але мяркуе, што праца працягваецца. Адасобленыя ў асобія юраінскія часці, юраінцы, што добраахвотна паступілі або былі прызваны ў амэрыканскую армію амэрыканскім урадам, — аб іх інфармацыя ўжо немаі. «Курэні» наладжвалі нават публічныя святы і парады, якія пачыналіся і заканчываліся стрэлам з пушки.

Затым гетман і Астроўскі ўзаемна абмяняліся інфармацыямі аб юрыдычным і фактычным становішчы царкоўных арганізацый на Украіне і ў Беларусі, прычым гетман указаў, што значая колькасць украінскіх праваслаўных цэрквеў вядзе ўжо ўсе богаслужбы на юраінскай мове. Ёсьць такая царква і ў Бэрліне на Кайзер-Алее, 19, якую старанна наведваюць украінцы, якія ў пераважнасці прыхільнікі гетманскай Украіны.

5 сінэжня 1945 г. Менск.

Гаварылі Скарападзкі і Астроўскі. Абедзьве «съвіты» толькі зредку ўстаўлялі некалькі дапаўнільных або паяснільных словаў. На гэтым першая сустрэча, якая працягвалася дзіве гадзіны і перайшла з кавы на абед, закончылася.

Другая сустрэча адбылася праз некалькі дзён у маймунары, у пансыёне «Беатрыкс».

Гетман прыбыў, як і было вызначана, а 10-й раніцы. Прысутнічалі тыя-ж асобы, што і пры першай сустрэчы.

Астроўскі прачтаяў беларускі мэмарандум БЦР на імя германскага ўраду і падбязна расказаў аб намаганнях БЦР умацаваць у Нямеччыне сваё юрыдычнае становішча, каб забяспечыць сабе мажлівасць далейшай працы ў якасці законічнага прадставіцельства Беларусі. У мэмарандуме падавалася гісторыя стварэння БЦР, і рабіўся асаблівы націск на тое, што паўнамоцтвы яе пацверджаныя II Усебеларускім кангрэсам. Далей гаварылася, што з Беларусі ў Нямеччыну за час з 1941 г. па 1942 г. вывезена на працу, а затым эвакуавана некалькі соцен тысяч людзей. Акрамя таго значная колькасць беларусаў знаходзіцца ў лягерах для ваеннопалонных, куды яны трапілі з Савецкай Арміі. Агульная колькасць беларусаў у Нямеччыне дасягае, па дадзеных БЦР, аднаго мільёна чалавек, але ня выключана, што іх налічвалася і больш. Усе гэтыя людзі пераважна ва ўзросце ад 18 да 55 гадоў і пераважна мужчыны, якіх маецца ня менш 750.000 чалавек. Для ўстанаўлення дакладнай колькасці беларускіх грамадзян неабходна правесць рэгістрацыю працаўнікоў па нацыянальнасцях, каб затым можна было аб'яднаць іх у свае нацыянальныя лягеры. Далей мэмарандум расказываў аб гісторыі стварэння Краёвой абароны БЦР, якая налічвала: 36 пяхотных батальёнаў ад 500 да 800 чалавек кожны, усяго прыблізна 25.000 чалавек пяхоты, 2 чыгуначных батальёнаў па 1000 чалавек, 5 піянерскіх батальёнаў па 500-800 чалавек, а ўсяго каля 30.000 асобаў. Акрамя таго былі яшчэ ў Беларусі паліцэйскія батальёны, якія не былі падлічаны БЦР. Частка гэтых узброеных сілаў адведзена зараз на тэрыторыю Нямеччыны і прымае ўдзел у баях на заходнім фронце. Пасля правядзення рэгістрацыі беларусаў прызыўнога ўзросту можна будзе часткова выкарыстоўваць для папяшэння ўжо існуючых і для стварэння новых беларускіх частак. Без усякай націжкі можна лічыць, што на тэрыторыі Нямеччыны можа быць створана 100. 000 беларускай армія, якая зможа прыняць удзел як самастойная адзінка, пад назовам «Беларускі Легіён», у баях на заходнім або ўсходнім фронтах. Для правядзення гэтых мерапрыемстваў неабходна, каб БЦР атрымала мажлівасць працягваць сваю дзеянасць на тэрыторыі Нямеччыны.

Зъмест беларускага мэмарандума вельмі зацікавіў гетмана й яго спутнікаў. Скарападзкі падпрасіў Астроўскага даць яму копію мэмарандума. Астроўскі абяцаў у бліжэйшыя дні даць копію, але прасіў, каб яна не была апублікавана або занадта шырока авшышчана ва ўкраінскіх колах, так як гэта можа пашкодзіць БЦР у нямецкіх колах і арганізацыях, дзе гэтым мэмарандумам займаюцца ўжо цэлы месяц і паступова ствараецца настрой, спрыяльны для правядзення асobных палажэнняў мэмарандума.

Затым Скарападзкі абвесьціў вялікі мэмарандум, які ён падаў ад імя арганізацыі гетманцаў (але не як гетман, а як старшыня грамадзкай арганізацыі), на імя нямецкага ўраду ўлетку 1944 г. У мэмарандуме расказывалася гісторыя Ўкраіны, пад кіраўніцтвам гетманцаў, указывалася што «гетманская ідэя» і практика набліжаюцца да «ідэі «правадырства» сучаснай Нямеччыны, што Ўкраіна за ўсёды змагалася за сваю незалежнасць з Польшай, маскоўскімі царамі, турэцкімі султанамі і крымскімі ханамі. Эканамічна Ўкраіна—вельмі багатая краіна з насельніцтвам у 43.000.000 чалавек, а тэрыторыя настолькія вялікая, што

можа ўміасцьць у тро разы больш насељніцтва. Геаграфічна становішча — таксама даволі зручнае. І Украіна, калі Польшча будзе ўведзена ў яе этнографічных мяжэ, будзе сяброўскім суседам Нямеччыны. Адносіны палітычныя павінны быць аснованы на прызнаныні Нямеччынай незалежнасці ўкраінскае дзяржавы з гетманам на чале і старожытнымі ўкраінскімі ўстановамі ў адміністрацыі. Адносіны эканамічныя складаюцца на аснове тавараабмену паміж зямельнай і жывёлагадоўчай Украінай і прымесловай Нямеччынай. Далей указавалася, што ўкраінцы ўжо зараз прымаюць уздел ва ўзброеяной барацьбе Нямеччыны з СССР, але ўздел іх быў-бы непамерна большым і актыўнейшым, каб Нямеччына прызнала незалежнасць Украіны. Тады, натхнёны лозунгам «За незалежную Украіну», ва ўкраінскія вайсковыя часткі, якія існуюць й якія яшчэ могуць быць на тэрыторыі Нямеччыны створаны, уступлі-б усе ўкраінцы, якія могуць насіць зброю. Вестка аб прызнаныні незалежнасці Украіны Нямеччынай узмадніла-б таксама і паўстанцкі рух на Украіне ў тыле савецкіх войскаў.

Пасля аbehвешчання свайго мэмарандума Скарападзкі ўказаў, што для паспяховага рухання ўкраінскіх патрабаванняў не хапае ўкраінцам у Нямеччыне яднаніня. Акрамя арганізацыі гетманацца існуюць яшчэ дзіве вялікія ўкраінскія арганізацыі, якія спаборнічаюць паміж сабой, і пару больш дробных. Беларусы, якія маюць БЛР, паўнамоцтвы якой, бяспрэчна, знаходзяцца ў больш зручным становішчы. Вакол БЛР могуць группавацца усе беларусы, незалежна ад сваіх поглядаў. Украінцы такой агульнанацыянальнай арганізацыі яшчэ не сумелі стварыць, але заходы да гэтага робяцца. Адбываюцца перамовы аб злыцці ўсіх груп шляхам стварэння ўкраінскага нацыяналь-

нага камітэту, у якім усе гэтыя групы былі-бы прадстаўлены і на чале якога стаяла-б признаная ўсімі групамі аўтарытэтная асона. Скарападзкі быў-бы вельмі ўздзячны, калі-б беларусы сваім сяброўскім пасрэдніцтвам дапамаглі ўкраінцам дамовіцца.

Астроўскі згадзіўся па меры мажлівасці садзейніцачы пагадненню паміж украінскімі групамі і стварэнню ўкраінскага нацыянальнага камітэту, так як такая ўстанова ўзмоцніцца і становішча БЛР. Затым Астроўскаму палкоўніку Гамзін даў адресы ўкраінскіх арганізацыяў у Берліне і коратач ахарктырызаў іх, падкрэсліўшы, што найбольша аўтарытэтная сірод украінцаў зьяўляецца зараз арганізацыя «бендэрэаўцаў». Сам Бендэрэа ўсё яшчэ знаходзіўся ў нямецкім канцэнтрацыйным лягеры, куды ён быў пасаджаны за тое, што ў самым пачатку акупацыі Украіны абыўваў ва Львове стварэнне незалежнай Украіны. Толькі ягония аднадумцы працягвалі працаўцаць і ў іхніх руках знаходзіцца ўесь партызанскі нацыянальны рух на Украіне, які накіраваны як супраць савецкіх войск, так і супраць польскай Арміі Краёвай, а ва многіх выпадках, у глыбіне краіны і ў далечыні ад шляхоў — супраць дробных нямецкіх атрадаў фуражыраў.

Астроўскі зациківаўся дзейнасцю, сіламі й раёнам дзейнасці бендэрэаўскіх паўстанцкіх атрадаў. Скарападзкі дакладных дадзеных даць ня мог, але ўказаў, што яны дзейнічаюць пераважна ў Галіцыі і на Валыні і што «бендэрэаўцы» захоўваюць гэтыя інформацыі ў надзвычайнай таямніцы. Вядома аднак, што ў атрадах «бендэрэаўцаў» аўяднанымі многія тысячи людзей.

За гэтым Астроўскі, па просьбe Скарападзкага, прайнфармаваў аbstановішчы ў Беларусі. Ён паведаміў, што штодзённа атрымouваў лісты з Кенігсбергру, дзе ў першыя

тыдні па эвакуацыі знаходілася БЦР. Пры Беларускім камітэце ў Кенігсбергу яшчэ і зараз маецца некалькі прадстаўнікоў БЦР. Таксама мае лісты з Познані і Варшавы, куды ўсё яшчэ прыбываюць асобныя ўцекачы з Беларусі. Запытаныя ўцекачоў бачна, што ў Беларусі пачаліся моцныя рэпрэсіі, што беларускае сялянства незадаволенае вяртаннем калгаснага землеўладання, бо нягледзячы на тое, што немцы таксама забіралі многа хлеба, сялянства мела яго для сябе і для продажу ў дастатковай колькасці. На гэтай аснове разъвіваеща зараз у Беларусі паўстанцкі рух, у які да-лучыліся таксама астаткі некаторых батальёнаў Беларускай Краёвой абароны, якія не паспелі адыйсьці пры адступленні і вымушаны былі заставацца ў Беларусі. Аб паўстанцкім руху ў Беларусі расказываюць і ваеннаапалонныя, узятыя ў апошніх баях на ўсходнім фронце пад Варшавай, дзе дзейнічалі беларускі батальён СС. Галоўным раёнам дзейнасці беларускіх партызанаў-паўстанцаў зьяўляецца Заходняя Беларусь і Палесьсе. Вельмі важным зьяўляецца ўстанавіць сувязь паміж атрадамі «бендэраўцаў» і беларускімі паўстанцамі для аўтэнтычнага іх дзейнасці. Важным таксама зьяўляецца пытанне аб дакладным ўстанаўленні мяжы паміж Беларусью і Украінай, каб ні зараз, ні ў далейшым па гэтому пытанню не было недамоўленасці і непаразуменняў паміж беларусамі і украінцамі, як гэта часта назіралася ў мінулым.

Скарападзкі падкрэсліў, што украінцы, у адносінах да беларусаў і Беларусі, маюць старое і моцнае пачуцьцё сымпатыі, а таму ён лічыць, што ў пытанні аб межах ня будзе непаразуменняў, тым больш, што ѹкраінцы ў пытанні мяжы стаяць на этнографічным прынцыпе, як і беларусы.

Астроўскі указаў, што некаторыя ўкраінскія этнографы адносяць беларусаў-палешукоў да украінцаў і на гэтай падставе дамагаліся ў німецкіх установах ўключыць ў склад акупаванай Украіны таксама Палесьсе з Брэст-Літоўскам, Пінскам і нават Гомелем, што і было імі дасягнута. Толькі пасля шматлікіх тлумачэнняў са старання Беларускай самадапомогі, а затым і з боку Беларускай Цэнтральнай Рады гэтая вобласці былі толькі ўжо ў 1944 г. уключаны ў склад Беларусі. Гэтая прэтэнзія ўкраінцаў на Палесьсе, Гомель, Мазыр, Пінск і Брэст-Літоўск прывялі адзін час да моцнага пагоршвання беларуска-украінскіх адносінаў, а таму гэтае пытанне належыць раз і назаўсёды высыветліць у канчатковай форме. У прыватнасці, цікава ведаць пазыцыю ў гэтым пытанні самога Скарападзкага і «Саюзу гетманцаў».

Скарападзкі вельмі зъмяшаўся гэтаі нечаканай атакай, памяўся і адказаў, што украінцы-гетманцы не жадаюць прэтэндаваць на беларускія тэрыторыі, што ў яго німа пад рукамі карты гетманскай Украіны, як яна разглядаецца гетманцамі, і што ён зараз выказаў-бы толькі свой асабісты погляд. Таму ён паставіць гэтае пытанне ў штабе «Саюзу гетманцаў» і спадзяеца, што зможа даць Астроўскаму ў бліжэйшыя дні афіцыйны адказ ад імя «Саюзу» і што гэты адказ будзе задавальняць беларусаў. Неабходнасць узаемных уступак і поўнай дамоўленасці ў пытанні аб беларуска-украінскіх межах ён цудоўна разумее і ведае, што без вырашэння гэтага пытання ня можа рухацца наперад і практична вырашыць пытанне аб стварэнні ўкраінска-беларускага саюзу.

6 сінтября 1945 г.,

Подпіс

«ПЯЩАК»

КЛІУЛЕНД ЗША ЧАСОПІС

«ПЯЩАК»

КЛІУЛЕНД ЗША ЧАСОПІС

3 Раством Христовым і Новым годам!

Любыя і дарагія парафіяне, Жыровіцкай Божае Маці БАПЦарквы ў Кліўленьдзе!

Вітаю Вас з надыходзячым съятам, калі ангел абвесьціу праз пастушоўку: «Вось абвішчаю вам вялікую радасцьць, якая будзе ўсім людзям, бо нарадзіўся вам сягнонія ў месцы Давыдавым (Бэтглеме) Збавіцель —Хрыстос Гасподзь». Лк. 2,10—II.

Этая была запрауды вялікай радасцьць, ня толькі для прачыстае Дзевы Марыі й праведнага Язэпа, але і пастушоўку, якія першымі былі съведкамі слова Божага, мудрацоў, што ўбачылі Зорку на небе, пайшли за ёй, каб пакланіцца дзіцятку. Зь Ясьльяў зазвязла сонца прауды, і сэрцы ўсіх прыгнечаных зыняволеных напоўніліся надзеяй, і для іх бліснулі прамені Уладарства Божага.

Мы, дарагія Братьі і Сёстры, жывучы на чужыне, кожны год напаўнялі сэрцы нашыя надзеяй, што Божае Уладарства прыйдзе на нашу зямельку, на любую Бацькаўшчыну, Беларусь. Нас прымусілі пакінуть яе, але мы яе не адракліся, яна засталася ў сэрцах наших. Так узмоцнім-жа сέньня любоў да роднай Беларусі, яе мовы, гісторыі, культуры, царквы.

У гэтай веры, надзеі ў любові да на-вароджанага Ісуса Хрыста, Господа й Спаса нашага вітаю ад сябе і маёй сям'і, ад парафіяльнай Рады, Вас, дарагія парафіяне, ўсіх чытачоў часопіса «Полацак» і кожнага, хто пачуваеца хрысьціянінам і беларусам зь вялікім і радасным съятам нараджэнья Хрыстовага.

**Прат. Міхась Страпко, настаяцель
і Парафіяльная Рада Жыровіцкай
Божай Маці ў Кліўленьдзе.**

Св. Мікалая —угодніка Божага шануюць усе беларусы і хрысьціяне съвету. Ён прыклад шчодрасці, бааты на добрыя дары. За гэта яго ведаючы, чакаючы і велічаючы усе, а асабліва дзеці.

Толькі св. Мікалай вядомы ня толькі сваімі падарункамі. Як манаҳ, падвіжнік, архіпастар, япіскап, ён быў глыбока аданы царкве. Быў ён паўстырыманым і пакорлівым, якім павінен быць хрысьціянін. Стаяўся ён нам прыкладам, як ісці жыцьцёвым шляхам, каб атрымаць ягонае заступніцтва і дапамогу маральную і духовую.

Свамі учынкамі выяўляў ён веру і пекананье прысутнасці Божае. Быў св. Мікалай ціхім, але, калі справа датычалася прынцыпаў хрысьціянскіх, то бараніў іх ражуча і востра. Мы, праваслаўныя беларусы, таксама павінныя мужна і прынцыпова дамагацца ўвядзенняна нашае мовы ў Богаслужбу і царкоўную адміністрацыю.

Гэты съвятынель даў прыклад, як патрэбна хрысьціянам адносіцца да бліжніх і ўсіх людзей, паказаў, што трэба быць памяркоўнымі да іншаверцаў, але не адступаць ад сваіх прынцыпаў. У нашым жыцьці вельмі важна, каб мы жылі ня толькі для сябе, але падумалі аб іншых, каб памяталі, што народ наш перажывае вялікую трагедыю — вынікі Чарнобыльскай катастрофы.

Святы нараджаны, радасны і даўгачаканыя. І рыхтуючы падарункі для сваіх сям'і, не забудзьцеся аб чарнобыльскіх дзетках, якія таксама чакаюць прыходу св. Мікалая з дарамі.

Прат. Міхась Страпко

Віленскія беларусы расказваюць...

Святлана Белая

Дзень Слуцкага паўстання, як і 25 Сакавіка, беларусы Замежжа звойдэ адзначаюць ўрачыста. У гэты дзень у цэрквах, на могілках, калія помнікаў беларускіх змагароў (у Саўт Рывэры, Нью Брансвіку) служацца паніхіды, у час якіх вэтэраны трываюць у руках съцгі: бел-чырвонабелы, пад якім мужна замагаліся слуцчакі й паласата-зорны, які захоўваў сем' многіх барацьбітоў. Пасля паніхіды звычайна адбываюцца акаадэміі, і дакладчыкі нагадваюць слухачам старонкі барацьбы слуцчакоў за правы беларускага народу. Невялікі канцэрт, падрыхтаваны мясцовымі артыстамі, адсыпяваные «Спі пад курганам» або «Спіце ўсе тыя, што праёды па съвеце шукалі» ля сымбалічнай магілы герояў. І, самае галоўнае, далучэнне да тых ідэяў, за якія паклалі сваё жыццё беларускія змагары. Гэтае свята, якое адзначаецца кожны год на эміграцыі, ужо даўно стала часткай жыцця беларусаў Замежжа.

— А ці святкаваўся дзень Слуцкага паўстання ў Вільні? — аднойчы запыталася я ў доктара Вітаута Тумаша.

Нашая размова адбывалася незадоўга

да дня святкавання 71-й гадавіны дня збройнага чыну і, як паказалася мне, доктар чакаў гэтага пытання.

— Так, — адказаў мой субяседнік. — Дзень Слуцкага паўстання адзначаўся ў Вільні. Пэўна, што тады ён святкаваўся на так прыўніята, як сёньня. Гэта былі невялікія зборкі нацыянальна съвядомых беларусаў, вельмі съцілія як па колькасці людзей, так і па свайго урачыстасці. Беларусы адчуvalі авабязнак не забыцца сваіх герояў, якія аддалі жыццё за сваю Бацькаўшчыну. Таму, нягледзячы на ўсе перашкоды, якія стваралі польская ўлады, мы штогод святкавалі свае съвяты.

Слуцкае паўстанне начало адзначацца ў Вільні недзе зь сярэдзіны 30-х гадоў, прыблізна з 1935-1936 гг. Арганізатарамі й ініцыятарамі гэтага нацыянальнага съвята былі студэнты Беларускага Студэнцкага Саюзу, беларуская інтэлігенцыя.

Паважны ўздел бралі і беларусы, якія прыехалі з Прагі, быўшыя студэнты Пражскага юнівэрсітэту. Зараз мне ўзгадваюцца прозывішчы толькі некаторых з іх: Бусел, гісторык Чарнецкі, таксама Янка Станкевіч,

Вінцусь Грышкевіч... Але навучэнцаў Пражскага юнівэрсытэту было ў той час у Вільні значна больш. Таксама ў сьвяткаваныні Дня Слуцкага паўстаньня прымала ўдзел група беларусаў-эсераў.

Як я ўжо казаў, сьвята адзначалася вельмі съціпла. У невялікім пакоі або залі (вынаймаць памешканье не было грошаў) зьбіраліся ўсе, каму была дорага беларуская ідэя. Дакладчык чытаў рефэрат. Пасля пачыналася ягонае абмеркаванье. Атмасфера нагадвала хутчэй за ўсё больш рабочую, але ўсё роўна, то было нашае нацыянальнае съвята.

Хаця сьвяткаваныне дня Слуцкага паўстаньня плянавалася як антысаўецкая акцыя, палікі Вільні былі супраць адзначэння дня Збройнага чыну. Яны варожа ставіліся і да самой ідэі Слуцкага

паўстаньня, колы Пілсудзкага казалі, што паўстаньне сваім прыкладам небяспечна для пралетарыяту.

Эканамічная сітуацыя на Віленшчыне ў той час была нялёгкая, палякі закідвалі ў беларускія арганізацыі правакатарапу, каб раскалоць групоўкі, паслабіць беларускі рух. Але з другога боку, расла самасвядомасць беларусаў, асэнсаванне неабходнасці іднаўнія, пралагандаваныя сваёй нацыянальнай сымболікі.

Мары і спадзяваны беларусаў, якія нягледзячы на ўсе перашкоды і забароны польскіх уладаў съвяткавалі дзень Збройнага чыну Случчыны, атрымалі сваё даўшее раззвіцьцё на эміграцыі.

Ідэя-ж Слуцкага паўстаньня, 72-я ўгодкі якога мы съвяткавалі днёмі, вяртается на Бацькаўшчыну.

Нью-Брансвік. Помнік змагарам, які загінулі за свабоду Беларусі

Віленская Беларуская гімназія

Вітаўт Тумаш

Базыльянскія муры складаліся з трох будынкаў, утвараючы дворык з Троіцкай царквой у сярэдзіне. У tym будынку, дзе знаходзілася гімназія, мелася тры паверхі і склеп. На першым паверсе была гімназія, другі—належала праваслаўнаму духавенству, на верхнім жылі некаторыя выкладчыкі, а пад дахам разъмешчаліся заваленія кнігамі, часопісамі, газетамі пакоі. Гэта была частка кніжных фондаў з прыватнай бібліятэкі-читальні Даніловіча «Знанне». Калісці ў гэтай бібліятэцы працаваў бібліятэкам на абанеменінцы Янка Купала, і гэта была адна з найбольшых, па колькасці расейскай літаратуры, бібліятэкаў у Вільні. Калі ў горадзе ўстановілася польская ўлада — частку яе літаратуры перавезвалі ў будынак гімназіі і звалілі без разбору пад стольню, дзе яны і ляжаба без нагляду.

На шасці гімназістай, дырэкцыя Віленскай Беларускай гімназіі мела ключы ад тых пакояў. Калі навучэнцы хацелі знайсці нейкую кніжку, яны маглі узяць ключы і цэлы дзень сядзець у тых пакоях, перабіраючи багатую калекцыю расейскай літаратуры.

Знаходзілася ў гімназіі рэгулярная бібліятэка, але кніг у ёй было няшмат, асабліва беларускіх (бо іх, наогул, на той час было мала). Звычайна Антон Луцкевіч, які выкладаў у нас літаратуру, прыносыў беларускія кнігі з Беларускага музея імя Івана Луцкевіча. Ён чытаў нам верши ю апавяданні з зборнічкаў Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, выдадзеных у Вільні. Многія з тых кніг былі з аўтографамі аўтараў. Пасъля лекцыяў Антон Луцкевіч зноў заносіў кнігі ў музэй.

Беларускі музей імя Івана Луцкевіча знаходзіўся у Базыльянскіх мурох. Ён быў адкрыты ў 1921 г., два гады пасля смерці яго зьбіральніка Івана Луцкевіча. Гаспадаром музэем было Беларускае Навуковае Таварыства, а кірауніком да свайго арышту ў зыншчынья ворганамі НКВД—Антон Луцкевіч.

Музэй займаў 4 або 5 пакояў, якія былі запоўнены і нават перапоўнены рознымі экспанатамі, што адлюстроўвалі жыццё беларусаў — з старажытнейшых часоў і да сучаснасці.

У першым пакоі віселі старадаўнія абразы, іконы. Таксама тут разъмешчалася ўнікальная калекцыя невялікіх скульптураў з дрэва, драўляных Хрыстосікаў, што стаўлі калісці на магільніках. Калекцыю пачаў зьбіраць Іван Луцкевіч, і яна складалася прыблізна з 15—20 экспанатаў. Усе Хрыстосікі, рознай велічыні і даўніны, былі замучана-жарботныя. Некаторыя, вырабленыя ў стылі барока, нагадвалі хутчэй анёлаў. Аб'ядноўвала-жа іх тое, што ўсе яны былі зробленыя рукамі таленавітых народных майстраў. Мастак Пётра Сяргіевіч у адным з нумароў беларускага часопіса «Нёман» (вышыла недзе 5 нумароў часопіса) зымесьціў некалькі здымкаў музэйных Хрыстосікаў і артыкул, у якім вельмі высока ацаніў майстэрства вясковых умельцаў. У музэі Хрыстосікі не стаялі пад шклом, а разъмешчаліся па ўсёму пакою. І такая вольная кампазіцыя, выкліканая, пэўна, недахопам месца, яшчэ больш узмацняла іх старажытнасць.

У другім залі была вялікая калекцыя зброі, рознага роду шаблі, шашкі, мячы.

Зброю Іван Луцкевіч зьбіраў увесь час, вандрующы па Беларусі, выменьваючи другарадныя рэчы на атрыбуты беларускага воіна. Калекцыя была надзвычай багатая і сапраўды ўнікальная.

У троцім—віслі карціны і малюнкі па гісторыі, фантастычныя пейзажы Язэпа Драздовіча, ягоныя замалёўкі жыхароў далёкіх плянетаў. Драздовічайскі партрэт Скарыны, віялікі палацін Сяргіевіча «Скарына ў друкарні», таксама віслі ў гэтым пакой. Кожны, хто асабіста ведаў Сяргіевіча, пазнаваў у вобразе майстравога, памочніка вялікага першадрукара, самога мастака.

Меліся ў музэі калекцыі пячатак, манэтаў, адзеньня, ганчарных вырабаў і г.д. Бяспечную калекцыю складалі книгі. У музэі перахоўваліся татарскі рукапіс ХІІІ ст. «Аль Кітаб», напісаны па-беларуску арабскім літарамі, творчая спадчына Максіма Багдановіча, Якуба Коласа, Янкі Купалы, Міхаіла Машары і іншых беларускіх пісемнікаў. У Беларускім музэі захоўваліся ўсе книгі, выдадзеныя напісаніцамі, меліся і раннія беларускія выданыні, а таксама перапіска Сапегаў, інвэнторскія книгі, перапіска Багдановіча з Луцкевічам, архівы «Нашай нівы», першадрукі Феоля, некаторыя рэдкія царкоўныя выданыні. Напэўна, захоўвалася тут і «Мужыцкая праўда».

Сярод іншых цікавых экспанатаў памятаю разнакаляровы арыгінальны дыван, спляцёны з 100 стужак-паяскоў, якія вырабляе маладая на вясельле, крашанкі—каляровыя адбіткі на паперы і тканине. Гімназісты, а таксама студэнты, сабры Беларускага Студэнцкага Саюзу, стараліся папоўніці калекцыю. У час вакацыяў, калі гімназісты ехалі да бацькаў або вандравалі па Беларусі, яны стараўся прывезьці ў музэй нешта цікавае, незвычайнае, каб узбагаці калекцыю старажытнасцей.

Аднойчы і я, гуляючы па беразе р. Вільлі, знайшоў нейкую скамянеласць. Аказаўлася, што яна паходзіла з старажытных часоў, і ўяўляла рэдкае геялягічнае ўтварэнне. Я перадаў тую скамянеласць музею, і яна была сярод іншых экспанатаў. Другім разам, у 5 км на поўначы ад возера Вішнеўскага, знайшоў верхнюю частку сякеры. Яна паходзіла з каменнаага веку, неаліту, была ўжо адшліфаваная, а не сырэя. Праляжала яна, прыкрыта верхнім слоем зямлі, пакуль яе ня змылі грунтовыя воды, тысячы гадоў і захавалася цудоўна, быў адломаны толькі маленькі кавалак. Старажытная сякера таксама стала часткай экспазыцыі Беларускага музэя.

Пэўна, што несылі экспанаты ў музэй ня толькі научэнцы, але і ... сувядомая беларусы. Так, аднойчы ў музэй зайшоў Зыгмунт Нагроцкі. Ён меў у Вільні краму, у якой прадаваліся гаспадарчыя прылады: плугі, малатарні. Зыгмунт быў беларускага паходжання і да нацыянальнай справы ставіўся вельмі прыхільна. Зыгмунт Нагроцкі падарыў музэю фотапартрэт Кастуся Каліноўскага. Гэта была вельмі рэдкая рэліквія. Мажліва ім-жа былі падараваны музэю рукапісы з XIX стагодзьдзя, пачынаючы з 1863 г. з моцнай пропагандай супраць царскага прыгнёту. Памятаю таксама, як за 2-3 гады перад вайной адзін беларус з Смаргоні прывёз Антону Луцкевічу і падараваў музэю скuru белага палірнага мяձыведзя. Гэты экспанат, які, хacha і быў небеларускага паходжання, заўсёды прывабліваў гледачоў сваёй незвычайнасцю.

Наведальнікаў музэю было не так багаты: пераважна прыходзілі ў музэй гімназісты і студэнты. Экскурсіі праводзіліся ў музэі нячаста, бо ён не працаўаў, як дзяржаўная ўстанова, кожны дзень і

грошаў на ягонае ўтрыманьне палікі не давалі. Каб наведаць музэй, жадаючыя мусілі дамовіцца з Антонам Луцкевічам. Частва экскурсаводамі былі студэнты факультету права і грамадзкіх навукаў Віленскага юнівэрсытэту, сябры Беларускага Студэнцкага Саюзу. Памятаю, што даволі частва экскурсіі праводзіла спадарычня Мельчанка.

У музэі быў адведзены пад канцылярыю спэцыяльны пакой. Тут ляжалі кнігі рэгістрацыі наведвальнікаў, інвэнторная папкі. Тут-жэ адбываліся паседжаньні Беларускага Навуковага Таварыства і іншыя зборкі беларусаў.

Калі-ж у музэі прыязджалі нейкія вучоныя, даследчыкі або важныя асобы экскурсію веё заўсёды Антон Луцкевіч. Дарэчы, ён меў некалькі пакойчыкаў у будынку Базыльянскіх муроў, дзе жыў з сям'ёй.

Перад вайной у Вільні быў арганізаваны месячнік музэя. Многа віленчукоў наведалі музэй за гэты месяц. Экскурсіі тады праводзіў Антон Луцкевіч, гэта быў ягоны апошнія экскурсіі. Пасьля першага арышта Антона Луцкевіча музэй працягваў працаўцаць.

З прыходам бальшавікоў у Вільню, музэй зацікавіліся супрацоўнікі НКУС. Антон Луцкевіч аднойчы расказаў, што неяк у Беларускі музэй зайшоў афіцэр, які праглядзеў экспазыцыю музэя і заўважыў: «Вельмі добра, што Вы захавалі гэта для рускай культуры». Пазней музэй сталі наведваць супрацоўнікі НКУС зь Менску. «Зборы беларускіх нацыяналістаў» ім не былі цікавыя, але запісы пратаколаў Беларускага Навуковага Таварыства і іншых зборак беларусаў яны хацелі мець, бо у іх былі імёны многіх съядомых беларусаў.

Пасьля адведваньня Беларускага музея імя Івана Луцкевіча. Група украінскіх студэнтаў і Антон Луцкевіч (першы рад, чацверты зьлева) У другім радзе першы (зьлева) старшыня Беларускага Студэнцкага саюзу Мікалай Шчорса. Фота з калекцыі д-ра М.Шчорса.

Але дастаць гэтыя дакумэнты энкэвэдистам не ўдалося. Група беларусаў, зняўшы замкі з апячатаанага музэю, пранікла ноччу ў ягонае памяшканье і забрала ўсе дакумэнты, якімі маглі зацікавіць органы НКУС. Гэтыя дакумэнты былі пазней закапаны, і іхні далейшы лёс невядомы.

Беларускі музэй перажаўпольскую, савецкую, летувіскую і нямецкую акупациі. Але пасля вайны, музэй, зъ ягонымі багатымі скарбамі гісторыі і культуры беларускага народу, быў зачынены, багатая ж ягобеларуская калекцыя была зрабаваная. Бальшыня гістарычна-этнаграфічных матэр'ялаў, разам з багатым зборам беларускіх нацыянальных тканінаў і вонраткі, былі забраны ў гістарычна-этнаграфічны музэй Літоўскай ССР. Калекцыя абразоў, іконаў, партрэтаў трапіла ў Дзяржаўны мастацкі музэй Літоўскай ССР, бібліятэка і архіўныя зборы — ў Цэнтральнай бібліятэку Акадэміі навук Літоўскай ССР.

У кнізе вопісу рукапісных фондаў Цэнтральнае бібліятэкі Акадэміі навук Літоўскай ССР, (была па-летувіску надрукаваная ў 1963 г). ёсьца кароткая даведка пра рукапісныя матэр'ялы былога Беларускага музэю.¹ Перахоўваліся яны ў бібліятэцы акаадэміі ў фондзе Ф21 ВБФ, (VIIIa^{ius}Baltarusiu Fondas — Віленскі Беларускі Фонд). Паводле гэтага вопісу, беларускі архіўны фонд бібліятэкі складаўся з 2306 рукапісных пазыцыяў. Тут знаходзіліся гэткія рукапісныя матэр'ялы:

Аўтографы, рукапісы, машиналісты беларускіх пісьменнікаў, моваведаў, фальклarystaў 1850—1939 гг.

f.Renkresciu rinkinie. Lituost TSR Moksliukadimijos Centrines Bibliotekos XI-XX amziu renkresciu fondu trumpha epzvelge. Lietuvos TSR Akademija . Centrine biblioteka ,VIIinis, 1963, 62-66.

З важнейшых аўтараў згадаваліся: Ян Чачот, Вінцук Дунін-Марцінкевіч, Адам Гурыновіч, Янка Лучына, Якуб Колас, Янка Купала, Максім Багдановіч, Максім Танк, Піліп Пястрак, Зымітрок Бядуля, Міхась Машара, Алёзіа Цётка. Некаторыя рукапісы ды астакткі архіваў беларускіх палітычных культурных, асьветных арганізаціяў, таварыстваў, а таксама рэдакцыяў газэтаў 1904—1939 гг.

Дакумэнты зямляўладання беларускіх і летувіскіх фэўдалаў: жамойцкага біскупа А.Тышкевіча (ХУІІ ст.), акты ХІІ—ХІХ ст., Лагойскай і Палангавай лініі графоў Тышкевічаў, Акты 1571—1728 гг. роду Сапегаў, ХҮІІ—ХҮІІІ ст. роду Радзівілаў, 1800—1837 гадоў фэўдалаў Кастрывіцкіх, 1530—1906 гадоў М.Касцюшкі. Акты 1507—1854 гадоў манастыроў, цэрквеў Вялікага княства Літоўскага й вялікага ліку драбніх жамойцкіх баярскіх двароў, дваркоў ды хвальваркаў. Некаторыя дакумэнты места Вільні і сярод іх акты зямельнае ўласнасці друкароў Мамонічаў. Некаторыя дакумэнты 1812—1814 гадоў пра паход Напалеона I на Расею.

У гэтым фондзе перахоўваўся рукапіс «Аль Кітаб», машиналіст 2-га нумару часопісу «Гоман, белорусское революционное обозрение» з 15 кастрычніка 1884 г. Паперы «Пецярбургскага таварыства студэнтаў беларусаў» (ВБФ—2219), таварыства працаўнікоў беларускага тэатру «Полымя» ды іншыя. Каталёгі кнігаў бібліятэкі «Знанне», паперы таварыства «Беларуская драматичная майстроўня» 1911—1915 гадоў. Рукапісная спадчына беларускага фальклaryста А.Раманава ды іншыя матэр'ялы.

Толькі частка музэйных экспанатаў, была перавезана ў Менск. Так і загініў унікальны музэй Івана Луцкевіча, слава і гонар беларусаў.

Заўжды лічылася, што ЧК, а потым ГПУ і, на-рэшце, НКУС не залежаць ад ураду, бо барацьба з унутраным і вонкавым ворагам ёсьць асобая справа. Аднак усё было пабудавана на су-цэльнім сакрэце, і толькі Палітбюро (нават без ЦК КПБ) ведала, што ро-біца ў НКУ.

Толькі пасля съмерці Сталіна разагналі бэрэяўцаў і зрабілі Камітэт дзяржаўнай бяспекі, які падпарадкоўваўся Савету Народных камісараў. Але ад гэтай змены нічога не змянілася. Так званыя чэкісты разам з сваім багатым волытам і звычаемі перабеглі ў міліцыю, працягваючы старыя мэтады барацьбы з ворагамі народу. На прыкладзе нашага Саюза мастакоў можна, як у лютэрцы, ўбачыць жыцьцё ўсёй краіны, паглядзець, як кіравала камуністычная партыя разам з рознымі камітэтамі ўсімі галінамі нашага жыцця.

Раней, да каstryчніцкай рэвалюцыі мастак быў вольным, пісалі, што ім самім было па душы, прапаноўваючы свае карціны мецэнатам. Затым дзяржава ўзяла на сябе адзінае права набываць творы, заказваць мастаку тое, што патрэбна дзяржаве і кіручай партыі. Мастакі, якія быў нязгоднімі з тэмай заказанай карціны, заставаліся бяз працы ці прымушалі сябе рабіць тое, што ім не пасавала. Адсюль і зьявілася мастацтва афіцыйнае, халоднае і шэрае.

Працяг. Пачатак №5, 1991—8(18), 1992

Пражыць мас-таку, непакідаю-чы пэнзала, ака-залася мажліва. Калі ты партрэ-ціст, табе лягчай за ўсё зарабляць гроши на вы-кананы партрэта ў сябраў Паліт-бюро. Добра, што яны патрэбны кожнай арганіза-цы (нават боль-ніцам), ня кажучы аб установах, што належалі камуністычнай партыі.

Партрэты сябраў Палітбюро патрабаваліся, у першую чаргу, для съвятаў. (Няхай пас-прабуе нехта з адказных партыйных кіраў-нікоў заводаў ці нейкага прадпрыемства на выставіце на фасадзе галоўнага будынку ўсіх сябраў Палітбюро, а сразу паліціць з працы). Партрэты малеваліся для фасадаў дамоў, будынкаў магазінаў і больш за ўсё, для ўпрыгожвання ў дэманстрацыйні і па-радаў, дзе амаль кожны ўдзельнік тых съвяточных урачыстасцей нёс партрэт сябра Палітбюро. Мала таго, кожная калона кожнага раёна авабязкава неслася або везла на веласіпедах ці машынах вялікіх памераў партрэты закладчыкаў марксісцка-ленінскай партыі.

Дзякую богу, што сябры Палітбюро часта мяніліся, а іхня партрэты съпісваліся па актах «за маральны ізнос». Мастакі чакалі новага пленума ЦК КПСС, бо ведалі, што зноў будзь абраныя новыя сябры, і ў замену «маральнага ізносу», будуць пат-рабавацца новыя «творы». Можна толькі ўяўляць, колькі народных грошаў пераво-

дзіла партыя на чарговых сябраў Палітбюро. Акрамя алейных партрэтаў былі і папяровыя, выкананыя літаграфічным друкам. Такія плякаты друкаваліся вялікімі тыражамі, і гэты іканастас распаўсюджваўся паўсюль.

Мне таксама прыходзілася рабіць партрэты Леніна або Сталіна невялікага памеру (69x80 см) на 20 рублёў за кожны. Працаўаву ад раніцы да вечара за 100 рублёў. Спачатку рабіў трафарэт, каб на палатне адбіваць малюнак. Потым расфарбоўваў яго, спрабуючы дабіцца падабенства. Аднак гэта была далёка немастацкая праца.

Мне прыходзілася пісаць партрэты «правадыроў» і для Дома ўрада, дзе іхнія памеры дасягалі 10 метраў на 6. Стоячы на палатне малюеш вока метровага памеру, а ў руцэ тримаеш фотакартку, разлінаваную на клеткі. Маліваў таксама партрэты для трывуны, дзе стаяць сакратары ЦК КПБ разам з урадаўцамі на съвятах і дэмантстрацыях. Тут памеры былі меншыя 6 метраў на 4, але праца ўсё роўна была нялёгкая, бо мусіў падбіраць такі колер, які выбіралі іншыя мастакі, якія працаўвалі побач. Інакш твой «лідэр» будзе выдзяляцца ад іншых, чаго нельга было дапусціць.

Успамінаеш гэтую працу, на якую пайшло столькі дарэмна патрачанага часу, і дзіву даешся, як нешта ўсё-такі было зроблены і засталося, у той час, калі партрэтнае засільле магло забіць мастака. Пераважная колькасць партрэтыстаў зараблялі гроши менавіта на такіх партрэтах, а паралельна малівалі карціны, дзе ўжо было трохі мастацтва, бо працаўвалі з мадэльлю—натуршчыкам—у той вондратцы, што была патрэбна па тэму карціне ці пісалі з натуры інтэр'ер або эцюды-крайавіды. Але было шмат мастакоў, якія так ніколі і не падняліся вышэй гэтага «мастацтва».

Усё гэта агульна адпавядае таму жыцьцю, у якім апынулася большасць мастакоў у тых часах. А зараз, давайце, паглядзім на конкретны факце, як адбываўся гэтыя заказы.

Звоніць да мяне на кватэру майстар афарміцельскага цэху мастацкага камбіната і загадвае звязвіца ў КДБ у гаспадарчы аддзел, да маёра Лыскова па тэрміновай прычыне. Аказваецца, патрэбна хутка напісаць тры партрэты новых сябраў Палітбюро, якіх ня хапае на фасадзе будынку КДБ, замест тых, якія ідуць у маральны ізнос. (Трэба сказаць, штоміністр замежных справаў Грамыка, а таксама міністр абаронны Грэчка, які і старшыня КДБ Андропаў, да таго часу не былі сябрамі Палітбюро. Таму перад съвяткаваннем 1 мая спатрэбілася зрабіць партрэты гэтых міністров.)

Мне далі тры фота, прысланыя з Масквы, якія былі неяк скарочаныя па вертыкалі, бо перадаваліся праз фотатэлэстайл. Трэба было ўлічваць гэту акалічнасць і яшчэ патрапіць зрабіць партрэт у колеры так, каб ён не выдзяляўся ад іншых, старэйшых, партрэтаў. У якасці прыкладу на падлозе ляжалаў без падрамніка партрэт Шэлеста, у якога не было ні вусоў, ні барады, адна толькі лысіна. Вакол мяне ўвесь час мітусіліся кэгібісты і жартавалі, маўляў. Шэлестава адправілі на пэнсію таму, што мастакам было цяжка пісаць ягоны партрэт, бо не было за што зачапіцца, гол, як сакол. А на самой справе Шэлеста спісалі ў маральны ізнос за «нацыяналізм». Я працаў і дзень, і нач, а раніцай мастацкі савет прымаў гэтыя партрэты.

Калі я маліваў, то праз вакно бачыў «амэрыканку», ня ўцярпеў і запытаўся ў кэгібіста, што мітусіліся каля мяне, што там знаходзіцца.

— А нічога, зараз «амэрыканка»

належыць МУС», — пасъпешна сказаў той і адразу некуды зынік. Адчувалася, што ён ня хocha дыскутаваць на гэтую тэму. Прычына была зразумелай.

Адразу пасъля вайны, калі Менск яшчэ ляжáў у руінах, пабудавалі шмат франэрных забягалавак, пафарбавалі іх ў блакітныя колер, пасъля чаго іх сталі называць «Голубым Дунаем». У тых блакітных дунаях шла гарэлка на разліў. Гэтых блакітных дунаяў можна было сустрэць на кожным рагу, дзе разам з гарэлкам было піва, а ў зімку і з падагрэвам на газавых прымусах. Вядома, што там была і закуска, камса у неабмежаванай колькасці. Піўзавод «Беларусь», а таксама спіртаводачны завод захаваліся ў часы акупацыі, яны захаваліся і пасъль яе, тым больш, што патрэба ў алкаголі павялічылася можа ў дзесяць разоў, у каго ад гора, у каго ад радасці, што застаўся жыць, а ўвогуле, таму што вайна сбесыцца людзей, вельмі многія згублі сунмленыне, пазабыліся на чалавечы гонар, а ўжо аб ветлівасці і гаварыць не прыходзіцца. Мат можна было пачуць нават ад дзяўчат, што прайшлі школу вайны. Была згублена даверлівасць чалавека да чалавека. Усім здавалася, што агульны вораг хаця і быў зынічтожаны, але застаўся яшчэ сярод народу, асабліва сярод тых, што быly ў акупацыі.

Шпіёнская дзейнасць працягвалася звышчэ большай, чым да вайны, актыўнасцю, НКУ павялічыў свае штаты даносчыкаў і сэкстостаў. Абрэзіць чалавека нічога не каштавала, бо ўсё праходзіла без пакараньня. Назваць жанчыну «нямецкай падкладкай», або сказаць: «Ты лізаў боты Гітлеру», ці абрэзіць «калябарантам» супрацоўнікам з фашыстамі было вельмі лёгка. Абрэзіць ня проста словам, а больш усяго прыпісаць палітычную віну ў зрадзе

Радзіме — вось дзе быў корань тваёй грэшнасці.

Звычайна пры допытах ты павінен быў напісаць аўтабіографію тут-жа, у следчага і пад пагрозай арышту, даваў падпіску аб неразглашаваныні тых пытанняў, абы чым шла гаворка на допыце. Разам з арыштамі працягваліся ўзнагароды тых, хто больш другіх выкрыў шпіёнаў і зраднікаў, больш за ўсіх адзначыўся ў раскрыцці злачынцаў у ідэалёгіі. Часцей за ўсё «злачынцаў» хапалі ў забегалаўках, дзе п'янага правасцяравалі брахаць вайсковыя бáйкі, а потым перадавалі яго ў паліцыю. Скажыце, што вельмі наўона, але менавіта так і было ў тых блакітных дунаях, дзе п'яны чалавек бармоча на ведама што.

Але вернемся да партрэтнага жывапісу. У ЦК кампартыі была нейкая пастанова, якая забараняла без дазволу бюро ЦК «замовіць» партрэт сваёй персаны і тым больш выстаўляць яго на паказ гледачам. Сярод вышэйшай партыйнай эліты мелася чарга, ієархічныя прыступкі, хто за кім. Памятаю, як Наталевіч, старшыня Вярхоўнага Савету БССР, у час агляду экспазыцыі выстаўкі ў Тэатры оперы і балету чамусыці адараўся ад усіх урадаўцаў, знайшоў дырэктара мастацкага музею Аладаву і загадаў ёй скаваць ягоны партрэт, каб яго не ўбачылі астатнія сябры ўраду. Партрэт Наталевіча намаліваў Валянтын Волкаў, які ў часы акупацыі ў Менску напісаў партрэт камісара гораду Янэцке і яго жонкі ў тэхніцы лесіроўкі. Волкаў пісаў свае партрэты з натуры заўсёды па 6 ці 8 сэнсаў, гэтая праца была цяжкая, а нагароды малыя. За партрэт Янэцке Волкава папракалі вельмі доўга, але ягоная здольнасць мастака-партрэтыста ўсё-такі ўзяла верх.

Яшчэ пры Сталіне партрэтнае мастацтва прыйшло ў заняпад, усё з тae прычыны, што

партыя вяла пропаганду працы любымі сродкамі. Каб заахвочваць іншых ісьці наперад у гэтыя высыцігі бяз грошаў, але за медалі, за першыя месца ў сацыялістычным спаборніцтве, ганаровую грамату, званыне перадавіка вытворчасці, партрэт на дошке гонару раёну.

Звычайна мастак піша партрэты тых людзей, якія яму падабаюцца, якія вылучаюцца ад іншых ці сваімі рысамі, ці нейкай экзатычнасцю, ці высакароднасцю сваій зынешнасці, ці яшчэ чым. Асабліва цікавымі бываюць партрэты сваякоў: маці, бацькі, бра та, сястры. Каравац кажучы, партрэты, што робіцца не за гроши, а па гуканью душы.

Гэта хвароба—заказныя партрэты—паўсяды выціснулі сапраўднае мастацтва, а замест яго пайшла ўход масоўка шэрых твару рабочых калія станка або горнаў ці калгасынікаў. Дзе трактарнае кола на першым пляне, а калгасыніцы з аваўязковымі ўхмылкамі, быццам—бы яны і не рабілі, бо праца ёсьца съята кожны дзенъ, а ня толькі ў часы дажджынкаў.

Адночы мне прыйшла думка напісаць партрэт пuczвога абходчыка чыгункі на фоне навакольнага пэйзажа, чыгуначнага маста з рапчулою. Колкі спатрэбілася мне для гэтага дастаць папераў, каб атрымаць дазвол на выхад на чыгуначнае палатно, лепш не ўспамінаць. А калі я падабраў сябе ў якасці натуры пuczвога абходчыка, дык і яго трэба было ўхваліць ў галоўным чыгуначным упраўленні.

—Каго Вы абраўлі сабе за абходчыка? Ён-жа п'яніца і да таго-ж беспартыйны,—адказалі мне ў кірауніцтве.

—Вось мы дадзім Вам стаханаўца, ён перавыконвае свае пляны звыш тых аваўязкаў, што маюць усе. Ну, сапраўдны герой для вашай карціны. Да таго ён, дарэчы, і стары сябра партыі.

Узяўшы ўсе паперы на дазвол падыходу да чыгункі і прозвішча абходчыка мы з сынам на машыне пехаці шукаць таго перадавіка працы. Гэта быў схудалы, сутулы чалавек, зь невыразным тварам. На ім, як на вешалцы, вісেў плашч, а фуражак, якую ён надзеў спэцыяльна для нас, сядзела толькі на вушах. Сын зрабіў некалькі здымкаў на палатне, дзе рэйкі ўходзяць ў прастору, дзе насып бачыцца на павароце —наваколны пейзаж.

Спачатку я хацеў стварыць вобраз чыгуначніка, які даглядае за рэйкамі, за станам насыпу, але мне далі канкрэтнага чалавека з прозвішчам, якога павінны былі пазнаць на карціне супрацоўнікі. Таму я мусіў рабіць з партрэту тым падабенствам, зь якім толькі фота можа здолець, а не мастак. Урэшце, гэты партрэт атрымаўся ў шэрагу звычайных-заказных і нікі не ўйшоў у галірэю лепшых маіх партрэтаў. Ну, а да ліку лепшых адносіцца партрэт скульптара А.Глебава ў капляшы. Ён дойді час экспанаваць ў нашым мастацкім музее, але нехта з маіх «сяброў» на ягонае месца падсунуў свой. Дарэчы, гэта была частая звяза.

Памятаю, я выстаўком адхіліў чатыры заказныя партрэты ўдарнікаў камуністычнай працы мастака Сухаверхава, бо палічыў іх выкананне на нізкім мастацкім узроўні. Сухаверхай, моцна пакрыўджаны непавагай да яго, залужанага дзеяча мастацтва ды яшчэ партызана, пабег шукаць ратунку ў ЦК КПБ. Загадчыкам адзела культуры такы быў нехта Марцлеў, звычайны наменклатуршчык, вельмі далёкі ад культуры. Той слухаў Сухаверхава, які на высокай ноце ўсё болей і болей павышаў голас. Маўляў, глядзіце, што робіць выстаўком: мае працы адхіляе, а партрэт Тычыны, мастака Хайма Ліўшыца,

выстаўляе. Пэўна, што Ліўшыц— мастак нядрэнны, але чаму, як камуніст, піша партрэт мастака Тышкыны, які ў часы акупацыі заставаўся ў Менску і не пайшоў у партызаны, як гэта зрабіў Сухаверхай, дзе яго грамадзянскае сумленьне і г.д. I вынік...

Замест таго, каб парайць выстаўкаму знайсці месца ў экспазыцыі для партрэтаў ударнікаў працы, дзе мастак Сухаверхай зьяўляецца аўтарам, Марцелеў загадаў зьніць партрэт Тышкыны, а на яго месца выставіць дрэнныя партрэты Сухаверхава.

А вось яшчэ адзін прыклад мудрага кіраўніцтва мастацтвам. У 1982 годзе я арганізаваў персанальную выстаўку з нагоды 70-годзідзя зь дня нараджэння.

У раздзеле графікі паказаў галірэю партрэтаў, арадажэнцаў нашай беларускай культуры, пачынаючы ад Францышка Скарыны, Міколы Гусоўскага, канчаючы Міхасём Чаротам, які перад сваім арыштам заклікаў братку-беларуса: «Кінь сароміца мовы сваёй—беларусам пачні называць сябе...». Гэтыя графічныя сэрыя, у якой звыш двух дзесяткаў партрэтаў, безумоўна, выклікала вялікі інтерэс у наших пісьменнікаў, а таксама ў настаўнікаў беларускай мовы.

—Вось-бы,— казалі яны,— выдаць асобным выданнем сэрыю гэтых сусветных дзеячоў. Такіх, напрыклад, як Адам Міцкевіч, на партрэце якога выбітыя слова «...I на беларускай мове гаворыць каля дзесяці мільёнаў чалавек, гэта самая багатая і самая чыстая гаворка, яна ўзынікла даўно і цудоўна распрацавана...»

Нябожчык, пісьменнік Аляксей Кулакоўскі, дырэктар літаратурнага музея Янкі Купалы, разам з сваімі супрацоўнікамі наўедалі маю персанальную выстаўку і склалі спіс маіх графічных твораў, куды ўвайшлі

յесе партрэты дзеячоў беларускай культуры і гісторыі, перадалі спіс Міністэрству культуры з мэтай закупкі іх для літмузея Янкі Купалы. Здавалася-бы для Міністэрства культуры—чаго прасыцей, адказаць становічу на гэты запрос, закупіць, калі ня цэлую сэрыю, так хачы-бы яе частку.

Але нават афіцыйнага адказу не было, а ў прыватнай гутарцы было адназначна, што купляць творы, дзе нацыяналізм «пра» праз ўсе шчыліны, няма нікага сэнсу. Вось і ўся размова. А яна была характэрнай да таго, зусім нядаўняга часу.

Працяг у наступным нумары

Яўген Ціхановіч

Лісты і вершы Уладзімера Караткевіча

9 апреля 1957 г.

Здорово, парень!

Ты, однако же, просто непобедимый в своей извращённой лености человек. Я долго думал над тем, не написать ли мне тебе ответ 9 апреля 1958 года, раз ты всё равно отвечаешь каждый раз через шесть месяцев, но, наконец, решил сжалиться, да и то только в силу чрезвычайных обстоятельств. Ты только отвечай мне, всё же, не позже чем через полтора месяца каждый раз, а то я могу и привести в дело свою угрозу. В наказание же за это пока что напишу короткое письмо. Вернее, не в наказание, а просто мне смертельно

некогда— ты представляешь, у меня уже целый месяц лежит Бунин и я дочитал только до пятидесяти страницы. В следующий раз напишу больше, а сейчас уж ты меня извини. Зато письмо будет со стихом. Из учителей в школе осталась—Гречиха, потом Эренбург, Тихтинский, да вот кажется и всё. Мне, парень, надо сейчас подготовить текст книги до конца апреля, когда меня вызовут в Минск, да и ещё много таких же дел. Так что сейчас сижу как на горячей сковороде, мечась от одного дела к другому. Критику Берёзкину, которого ругали за меня, надо выразить грандиозное сочувствие, он хороший парень.

Как с регулятором перегрева, пара, как Муза, как твоё и её здоровье, уехали ли в Винницу?

Пиши обо всём, парень, а я как только буду свободнее—буду отвечать длиннее.

Да, ты слыхал, что в Палесы найдены грандиозные запасы нефти? Если интересуешься, то напиши, могу написать и подробнее.

Был у меня из Лапичей на весенние каникулы несколько дней Юрка. Выпивали, толковали и т.д.

Ну вот пажалуй, и всё.

Привет Музе.

Крепко жму лапу.

Скарга магіллеўскага вар'ята

„Бура ў лесе ў Магілікала перададко.
Ешчэ па сінке фэдзелю з бурай у апош-
нім акце спектаклю „Іван Сусанік“...
У апошнім акце гэй-дэя спектаклю выда-
валіся з варот Сусаніка да народных
песен і чакі ўзварот да народных песен
іх, багаси ў сінгроах Гіткінага,
тварах Аляксандра і далей Краснінага
Сандбэя.“ / і. т. д. /.

/ Фрагменты з радыёперадача
„Гадзінцы Гіткін ў беларускай
музыцы“/.

Я шырэй дакладам, што ёніба !
Перад кімскімі уладамі на камені,
Падгомашч памятнінага майстру
Хоць бы ч велікаму генту.
Магіліка ! Дак якім кроціўзелісь !
Схамі, ў пакой пронісанось !
Леханік ! Даюс сноўборнік !
У гард змешч не падгомаш !
Савецкі будныя погані !
Пасенікі з кампаніі свінскай !
За чо ?!?! За дзе, што слыхай
Я перададку з Мінска ?
А тады уса-чи сур'ёзна казані
Тоўсам вунакомі хімурозі,
Эго ў Гіткін і ў Падкамінірава
Анна і тад-бы бура!!!

Чимо гармонійна є „Кімбэ-візэрс“
 Тада Панік з „Русіана“
 Чимо Кропінкі, Аладай, Гілковікі.
 Тада акт апостолі, Сусаніна
 Чимо ў камасі гарні міністри,
 Якіров як у Гілкові, два вуха,
 Чимо інші песні і оперы
 Таксама магнітна музика,
 Чимо є музика беларуської
 Прядуніцы з вінчаною музикой
 Гілковікі і Гілковівірау,
 Гілковікі і чакат Гілковікі.
 Чуцьхуній мене за браты,
 Снегло за сінімі сінечамі,
 І, напоінка, малою за гота
 Чакат зросі ў кімдзі.
 Я чи быт у філокамі простыне
 І неек, вонкі ўсюю руціку,
 Справавай у дончані прымала
 Развічах у вінчану думку.
 І ёсно рашы дауб здірався
 У лякуні звескі сінечамі
 Пра ўмоч горнаморскага флота
 На рост прыбіў белавескіх.
 Об э умоўлемі зароз,
 Падле той перадаю прыбліжані,
 Чимо э будо не э а Тём,
 Но ногі такіе-де курбітыв.
 Матушкі! Яшо мене кроціцьце!
 Дні чынчуніца дзік будзіцька!
 Погінка будзіць зноў перадары...
 Дзе чи на землі справедлівасцю!!!

Здорово, парень!

14 мая 1957 г.

Я в прошлый раз получил твоё письмо, «вроде довольно скоро» в ответ на моё, ровно через полтора месяца, но конечно, вовсе не негодую, ибо у меня теперь такое каторжное время, что и читать письма некогда, не то что отвечать на них. Сегодня, например, я уже проверил сочинения адного класса, диктантцы другого класса, немноги поработал и написал два письма, а всего ждут ответа восемнадцать писем, ни более ни менее. Так что если ты малость задержишься, я обижаться очень не стану, у меня будет на душе спокойно: «Это он, мальчик-бяка, не отвечает мне, а я паймальчик, я хороший».

Ты прав насчёт «варягата», носом стенку не прошибёшь. И разумеется, твоя правда, что нельзя всё валить на злую волю. Ты ведь марксизм, учил? Значит должен быть последовательным и прийти к выводу: «недостатки системы». И это будет правильно, только надо учесть, что везде существуют люди хорошие и дурные. Первые делают и дурное чуть лучше и потому вредны, вторые и хорошее делают скверным и потому вредны в ещё большей степени.

Как дела у Музы? Ничего не слышно? Только зрелище подобное этому, да ещё первой улыбки того же ребёнка воздерживает меня иногда от черной мысли, что не мешало бы ухнуть в одну точку земли все торпеды, какие есть, и размолотить в куски всю эту изолгавшуюся планету.

Дела у меня обычные.

Ем картошку.

Читаю Беляева, Конан-Дойла и Сабатини

Слушаю Бетховена (по радио)

Курю «Беломор».

Почти не пью.

Ты однако же нелюбопытен, как всякий инженер. У вас да ещё учёных то, что лежит на соседней полке знаний, то от лукавого или, что ещё хуже, от неинтересно. Вы можете успешно решать вопросы о нефтепаратуре, которая «более или менее близко твоему профилю» даже в то время, когда нефть иссякнет по всей земле.

Тут нефть открыли, второе Баку для родины, а он...

Ты прав и в том, что самый подылый народ собралася на Украине, поближе к теплу, чуть меньше в Белоруссии. Сидят на грошовом жалованье, дрожат за место в кинотеатре в то время когда есть места, где и силушке молодецкой можно развернуться.

Юрка Падво и мне не написал из Лапич, так что взаимно молчим и дуемся.

Ещё одна небольшая новость.

Был на семинаре молодых в Минске, на койе был вызван «для примера» и после него, а также многих приятных встреч и знакомств, 26 апреля был единогласно (даже Крапива поднял руку) принят в члены союза писателей.

Сдал также в издательство книгу, которая выйдет, наверное, в 58 году. Будет она небольшая. Пока что в ней только 40 стихов, может быть потом еще малость добавлю. После приёма устроили грандиозный сабантуй в ресторане «Заря», прошел оный саботаж хорошо, набодались тоже недурственно.

Пишу или вернее, пытаюсь писать сейчас, небольшую повесть, которую хочу послать в «Маладось» к июльскому номеру. Не знаю, что выйдет. Ближайшие 2 месяца буду работать адски.

Ну жму руку.

ЗГУКІ БАЦЬКАЎЧЫНЫ

Не кідай, Зымітрок, гармонік

Святлана Анатольева

Ціха і жалобна ў начным горадзе зьвінела
музыка дажджу.

Наш кароткі прыпынак у дарозе Кліўленд—Нью Ёрк канчаўся, і мае спутнікі ўжо дапівалі каву ў адным з прыдарожных рэстаранаў. Я чакала іх і ўслухоўвалася ў начную мэлёдку ночы. Гучай хутчай за ёсё настальгічны паланэз, пад які больш хацела плақаць, чым танцаваць, каб не Зымітрок, вясёлы хлапец, аб якіх кажуць: душа любой кампаніі. Каб хоць трохі скраціць час чаканьяня, мы размаўлялі аб нечым другадыным, зусім неістотным, пакуль я не пацікавілася:

—Зымітрок, а як ты стаў кампазітаром?

Ён усыміхнуўся, перапытаў:

—Ты хочаш ведаць, як я стаў вядомым кампазітарам?

І пабачыўшы маё зьдзіўленыне, ад такой вось «съціпласць» з энтузіязмам прапанаваў: Давай паеду ў любы каўгас, вёску або ячшэ куды, засыплю «Добрай ночы», «Даставай, Язэп, гармонік», «А ў гасьцях» і мяніе пазнаюць адразу.

Мабыць, гэта было сапрэды так. Зымітраковыя песні, што лъюща зь ягонага сэрца у тваё, застаюцца там назаўсёды.

Памятаю, як два гады назад, у ціхі купальскі ранак, адзін з шукальнікаў кветкі-папараці і лепшай долі, узяў у руکі гітару і нягromка засыпяваў

Ляціаць, ляціаць
майго маленства коні, коні,
Забудзэй маю самоту, надзею не згубі!
Пад зоркай дабрыні, пад зоркою Пагоні,
Кахай мянэ, кахай!
Любі, меня любі!
Любі, любі, любі!

Мы моўча пачалі падымацца зь цёплай ад купальскага вогнішча зямлі, адчуваючы, што гэта ня проста песня, а нешта большае. І зынікла стомленасць ад мітусылівай ночы Яна Купалы. Ад пошуку прауды і съвету. Наступіла пра буджэньне.

На заходзе дагаралі зоркі, і сярод іх, нам здавалася, ярчай за ўсіх гарэла зорка Пагоні. Яна атуляля сваіх, непакорных, ужо прайшоўшых поўны курс мітынговай барацьбы, і пачаткоўцаў, якія таксама ўключыліся ў нашае агульнае змаганье. І ад таго яркага съвету зоркі Пагоні пачало разгарацца ўжо патухаюче вогнішча, а разам зь ім і нашыя души. Імя аўтараў той песні я не пытала, але запомніла яе простую, кранаючую сэрца мэлёдью і пранікнёныя слова. У Амэрыцы я даведалася, што аўтарамі «Пад зоркою «Пагоні» былі кампазітар Зымітрок Яўтуховіч і паэт Лярон Пранчак.

—Музыкантам я стаў невыпадкова... — перарыбі мае ўспаміны Зымітрок. Мая маці, Тацьцяна Мікалаеўна піяністка, бацька Андрэй Мікалаеўіч скрыпач, лаўрэ特 рэспубліканскага конкурсу 1964 г., дзядзька, Міхаіл Мікалаеўіч Яўтуховіч працуе скрыпачом у Менскім камерным аркестры, брат студэнт кансерваторыі, грае на скрыпцы, жонка музыказнаўца. Музыка ўвесь час гучала у нашай хаце, гучала ва мне. Мне нават сынілася яна начамі. Быццам-бы я стала і дырзгую нейкім аркестрам, які выконвае маю музыку, якая ніколі да гэтага раней не прыходзіла да мянэ. Раніцою, я ўжо ня мог нічога паўтарыць з таго канцэрту, але праз нейкі час некаторыя

мэлёды тых музычных сноў вярталіся да мяне, знаходзячы сваё адлюстраванье ў маіх творах.

Я паступіў у 1978 годзе ў Гомельскую музычнае вучылішча, на аддзяленьне тэорыі музыкі. Але было там, ведаеш, неяк сумна, вельмі сухая гэтая навука тэорыя. І я, каб хоць крыху ажывіць ёе, разъвесляліць і сябе, і сяброў пачаў пісаць музыку... З тых часоў усё і пайшло.

Паступіў у 1982 г. ў Беларускую дзяржаўную кансерваторыю, кляс прафесара Дз. Смольскага, у 1988 да лістапада 1990 г. займаўся ў асістэнтуры-стажыроўцы ў прафесара Д. Смольскага. У Саюзы кампазытараў уступіў у 1990 г. Спрабаваў пісаць сур'ённую музыку. Ёсьць у мене некалькі інструментальных твораў: Канцэрт для скрыпкі з аркестрам, Дывертысмент для камернага аркестра, сюіты для струннага аркестра з салірующим гобоем, Сімфоніі для сімфанічнага аркестра, інструментальная п'есы для эстраднага аркестра і сінтэзатара, некалькі вакальных цыкліў. Але больш падабалася мне працаўца над песьняй...

Пасля гэтай размовы, чытаючи артыкул аб ягонай творчасці, я даведалася, што ён напісаў сумесна з Лявонам Пранчаком песьні «Добрая ночы», «Мамачка», «Белая раніца», «Чабаровая паліяна», «Полацак», «Даставай, Язэп, гармонік», «Пяшчота», «Вочы журбі», «Чырвоны касыцёл», «Віцебскі дождь», «Вось і ўся любоў» і інш. Разам з Віктарам Шніпам—«А ў гасціях», «Я сёняня вясёлы», «На базары дзядзька» і інш. Зьмітрок паклаў на музыку вершы «Маналог паэта» Янкі Купалы, «Прысяга» Натальі Арсеньевай, «Лявонае поле» Сяргея Панізініка і многія творы іншых беларускіх паэтаў.

Мне прыгадаліся канцэрты, на якіх ён зъ

сябрамі Мікалаем Скорыкавым, Інай Афанасьевай, Лявонам Пранчаком выступаў ў Амэрыцы. На кожным, дзе прыходзілася яго бачыць, і на XX сустэрэны Беларусаў Паўночнай Амэрыкі, і на канцэрце ў Кліўлендзе, і ў ААН ён мог захапіць сваёй песьніяй аўдыторыю. Прэмна было асэнсоўваць, што ў Беларусі з'явіўся свой нацыянальны кампазытар, які можа перадаць настрой многіх-многіх людзей, іхнія пачуцьці трывогі, радасці і ...

І зноў ішоў даждж. І зноў быў смутак і ліст, які я атрымала ад яго ў дзень яго-нага ад'езду ў Беларусь быў таксама восенская-журботы. Ад яго веяла нейкай халадчай душу трывогі.

«Паспяваў некалькі тыдняў у царкоўным хоры царквы Еўфрасінні Полацкай (Саўт Рывер), зразумеў, што тое, чым я займаўся — гэта гульня, самаабман. Зь песьніяй, з напісанынем мэлёдый ў іншым падобным — канчаю. Высылаю табе «Песьню Адраджэннія» — гэта зусім новы, ніколі ня гучаўшы твор, і я, спадзяюся, што ты яго надрукуюш. Гэта мая апошняя песьня....»

Змагнітафоннага запісу гучыць Зымітраковы голос. Мая любімая ягоная песьня.

Пакуль я вандраваў лісьцё апала,
Пустынны лес, нібы душа мая.
О, як цябя мне моцна не хапала,
Матуля пасівела мая.
Ляціць, ляціць майго маленства коні.
Забудзь свою самоту, надзею не згубі....

Не, я ня веру, што гэта твая апошні твор. І тыя, хто палюбіў твае песьні, хто чакае іх, тасксама, не. І я буду прасіць ў сэв. Еўфрасінні, каб табе прысыніліся музычныя сны. Няхай яны зноў не даюць пакою тваёй душы.

Песня Адраджэнъня

Словы Віктара Шніпа

Зноў сонца ўзыходзіло,
Шчодра заліло
Вечна жывым съятлом
Наш бацькоўскі дом.
І абудзіла нас
Сёньня з табой
Песняю матулінай, съятай і маладой.

Музыка Зымітрака Яўтуховіча

Час выпаў нам цяжкі,
Толькі не змаўкаць,
Шлях добры трэба нам,
Што вядзе ў храм.
Любім адну цабе
Мы без прымус,
Мужная съяцая дарагая Беларусь!

Прыпей:

Заспявайце песню разам з намі,
Каб запомніц гэты дзень і съята.
Заспявайце песню разам з намі,
Панясём яе, нібы штандар крылаты
Па дарозе, як прамень бясконы,
Мы зь песняй ня будзем сумаваць,
Зь песняй ня будзем гараваць.
Песня— наш сонечны палац.
Значыц, мы—дзецы сонца!

Спявае Зыміцер Яўтуховіч

Песнь Адраджэнья

Рухліва, з пачущицёлі

Зноу сон-ца, у-зыш-ло, шчо дура за-лі-ло

бечи-на скви-были сль-тайди наш баш-кој-скі дом.

а-бу- дзі- ла нас сень- на з та- бой

песь-ня-ю ма- ту-лі- най, съвя- той і ма-ла- дої,

Прынч:

За-сьпя-вай-це песь- ню ра-зам з на-мі, каб зд- пом-ніць гэ-ты дзял

і-сьвя-та, за-сьпя-вай-це песь- ню ра-зам з на-мі, па-

н- сям я- е, ні- бы штан-дар кра-ла- ты на да-ро-зе, ск

пра- мене бас-ком-ци, мое зд песь-ний ня бу- дзем су-ма- вай,

зд песь-ний ня бу- дзем га-ра- вай, песь-ний наш со-

не- чныі па- лай, зна- чонь, мі ві дзе- ці сон-ца!

КАРНІ НАШАГА РДУ

Туды, дзе нашыя карані

Святлана Белая

Сустрэча трэцяя, або

самы памятны дзень падарожжа

Валянтына Ягоўдзік: «Гэта была мая першая паездка ў Беларусь. Мая даўняя мара наведаць Бацькаўшчыну, свой родны кут пасля 49 гадоў расстаньня, нарэшце, споўнілася.

У час гэтага падарожжа, запомнілася ўсё. Незабыўнымі былі экспкурсіі па Менску, Вільні, Палацку, Віцебску. Пабывала я разам з нашай групай у Курапатах і ў Хатыні. Помнікі спаленым вёскам нагадалі мне мае мілья Конікі. Калі мы ад'язджалі з іх у час вайны, ўсё сяло было ў вагні.

Але самае моцнае ўражанье пакінула паездка на раздзіму маіх продкаў. Колькі часу была, не пераставала любавацца прыгажосцю родных мясцін. Магутныя сасновыя бары, блакітныя вазёры і беластвольныя бярозкі, такія стройныя, гібкія...

Затрымалася я ў сваіх сяброў у Вілейцы.

Адным днём паехалі мы ў нашу вёску. Пабачылася з сваімі сваякамі, сяброўкамі. Але пагасыціла тады нядоўга, зноў вярнулася ў Вілейку. Увесь час я хадзіла пад уражаньнем гэтай паездкі, не магла я забыцца пра яе. І ўвесь час мяне цягнула зноў вярнуцца туды. Папрасіла, каб мыне яшчэ раз завязылі ў Конікі. Прывязылі.

Абышла я нашае сяло ад краю і да краю, пастаяла каля месца, дзе некалі быў наш дом. (Нашая вёска згарэла амаль поўсюду ў час вайны і толькі часткова адбудавалася). Адразу прыгадалася маё дзяцінства, юнацкія гады. Мае сяброўкі і сваякі падрыхтавалі прыняцьцё. Усе разам съявіліся да мене і пасыпілі маладосьць.

Гэта і быў мой самы памятны дзень падарожжа па Беларусі.

У час сустрэчы ў Коніках. Злева направа: Галіна Кудзеля, яе дачка Вольга, Лілія Мандрык, Валянтына Ягоўдзік, Сафія Мікуліч і былая суседка.

Чатырнаццаць дзён па Беларускаму часу

Кастусь Калоша

28 ліпеня 1992 году нашая група ў складзе 34 асобаў, пераляцешы тысячы кіламетраў на самалёце «Беларусь», прыязмлілася ў Менску. Першыя ўражанні ад сустрэчы з Бацькаўшчынай, першыя гутаркі з сваякамі і сябрамі, першыя краівыды Менску—усё гэта ў канцы першага дня здавалася дзвіносным сном, аб якім многія з нас марылі ўсё жыцьцё.

На другі дзень пасля прыезду нас чакала цікавая экспкурсія па Менску. Мы праехаліся вуліцамі і праспектамі беларускай сталіцы, пабывалі ў музэі старожытнага мастацтва, які адкрыты пры Беларускай Акадэміі навук, наведалі Дзяржаўны Батанічны сад Беларусі. А вечарам, перапоўненыя радаснімі пачуцьцямі, прыхадзілі ў Беларускую таварыства съялпіў. Нас сустрэлі трох дзяўчын ў нацыянальных строях, якія прывіталі нас хлебам-сольлю.

Старшыня таварыства съялпіў Анатоль Нятылькін, які стаціў зрок ў часе вайны, расказаў нам гісторыю стварэння таварыства, паведаміў сумныя факты статыстыкі. Сённяня ў Рэспубліцы налічваецца каля 20 тысяч съялпіў і людзей зь вельмі амежаванымі зрокамі. Бальшыня з іх асьлеплі ў часе вайны, але ёсьць многа выпадкаў, калі людзі гублялі зрок у выніку вытворчых траўмаў. У таварыстве іх вучачы працаўштабаў у майстэрнях, фабрыках і на сёньняшні дзень працуе каля 6 тысяч асобаў. Анатоль Нятылькін правёў нас у музэі, які працуе пры таварыстве. Загадчыца музэю Ала Іваненка паказала нам у залах музэя рэчы, якія зрабілі сябры таварыства. Цяжка было павер'шыць, што ўсе гэтае вырабілі людзі, якія ня бачаць або амаль ня бачаць. Пасля наведвання музэя нас запрасілі на канцэрт, арганізаваны гаспадарамі. Прафэсйна

Група беларусаў Кліўленду перадае пачкі мэдыцыны для чарнобыльскіх дзяцей.

Злева направа: Анатоль і Алена Лукьянчыкі, Святослав Каріловіч, ?, Леанід Казура, Кастусь Калоша, ?

выступіў аркестр, у якім прыймалі ўдзел і съляпія (іх можна было пазнаць, бо перад імі не было нотаў), прыгожа съпявалі салісты. Цікава было пабачыць бібліятэку для съляпых, іхня кніжкі, спэцыяльная прылады для чытаńня. Вялікай проблемай зъяўляеца тое, што ў Беларусі няма друкарні для съляпых, а кніжкі друкуюцца ў Пецярбургу ў расейскай мове. Заключнай часткай гэтай сустрэчы было прыняцьцё, у час якога мы абмяняліся думкамі. Ад нашай групы выступілі Кастусь Калоша, Сяргей Карніловіч, Анатоль Лук'янчык, Вольга Лукашэвіч. Яны віталі супрацоўнікаў таварыства, усіх хто ўкладае столкі ахвярнай працы, падкрэслі, што дзяржаўныя ўлады павінны больш памагаць таварыству. Далей мы праспявалі некалькі беларускіх песьняў і ўсе разам «Люблю наш край». Мы падзякавалі кіраўніцтву за добры прымес і злажылі ахвяры на патрэбы таварыства: А.Лук'янчык 1000 доляраў, а рашта—500. Аб гэтым спатканні шырокая паведамляла беларуская прэса, фрагменты гэтай сустрэчы былі паказаны па беларускаму тэлебачанью.

На наступны дзень, у сераду раніцай, мы паехалі ў Курапаты. Па дарозе наш праваднік Але́сь Лукашук, на добрай беларускай мове падрабязна расказаў нам гісторыю Курапатаў, поўная праўда аб якіх яшчэ не раскрытая. Тут, у Курапатах стаіць вялікі крыж. Каля яго дошка з надпісам «Пакутнікам Беларусі». Мы ўсклалі кветкі на магілі, а далей адправілі паніхіду, якую служыў а. Янка Шыкалю з Ракфорду, і съпявалі хор царквы Жыровіцкай Божай Маці ў Кліўлендзе. Далей мы пабачылі магілкі, якія можна пазнаць толькі па ўпадзінах, бо яны зараслы хмызняком. Гэта зрабіла вельмі сумны настрой. Экскурсія ў Курапаты навяла на думкі, што яшчэ многа

трэба зрабіць, каб увекавечыць памяць Курапатаўскіх ахвяраў. Напачатку трэба правесці добра даезд да галоўнай дарогі, якая праходзіць побач. Пабудаваць капліцу, дзе можна маліцца, устанавіць дошкі з імёнамі пакутнікаў камуністычных уладаў на ўзор, як гэтае зроблена ў Хатыні, каб усе наведальнікі ведалі, што такое Курапаты.

Далей нашу группу чакала паездка ў Хатынь. Тыя, хто ўжо бываў на Бацькаўшчыне, адведалі раней гэтае журботнавядомае месца, але для пераважнай большасці нашай группы Хатынь неабходна было пабачыць. У гэты-ж дзень группа з 6 асобаў наведала амэрыканскую амбасаду ў Менску. Амбасадара Дэвіда Суорца не было, ён знаходзіўся у Вашынгтоне. Нас жа прыняла ягоная застуپніца, консулка па палітычных і эканамічных спраўах Дэзірэ Мілікан. К. Калоша, які выступіў ад группы, прайнфармаваў, што беларусы прыехала з Амэрыкі 34 асобы, усе грамадзяне ЗША, беларускага паходжання, дзівye асобы, народжаны ў ЗША. Балышыня беларускай группы першы раз наведаваюць сваю бацькаўшчыну, якую пакінулі яшчэ ў 1944 г.. Беларусы захацелі пабачыць сваіх родных, сваёкоў і пры гэтым наведаць амбасаду. К.Калоша звіярнуўся з просьбай, каб амэрыканскі консул памагчысці памагаў Беларусі ў рагэзныні эканамічных проблемаў, у навязаныні добрага супрацоўніцтва паміж урадамі, а таксама памагчысці дапамагчы фінансава, паколькі сёньня ў Беларусі вельмі многа проблемаў, і ў першую чаргу Чарнобыль.

Консулка Мілікан падзякавала за візит і дадала, што яна не змагла прыняць усіх. Яна паведаміла, што неўзабаве амэрыканская амбасада пачне працаўцаў поўнасцю, і з візамі на трэба будзе ездзіць у Мас-

кву, а таксама паведаміла, што хутка адчыніцца беларуская амбасада ў Вашынгтоне. Сяргей Карніловіч, Анатоль Лукьянчык запыталіся адносна залажэння прадпрыемстваў ў Беларусі. Консулька адакзала на гэтыя пытанні і дала інструкцыю з тлумачэннем. На разывітанні нашая дэлегацыя зрабіла фатаграфію перад будынкам Амерыканскай амбасады ў Беларусі. Мы падпісалі і уручылі Дэзір Мілікан кніжку аб беларускай калені ў Кліўлендзе, выданую Кліўлендзкім унівэрсытэтам. Консулька добра гутарыца на расейскай мове, а працаўніцы амбасады, маладыя дзяўчата, размаўляюць па-беларуску.

Завяршаючай часткай праграмы гэтага дня было наведаньне Дома літаратару Саюзу пісьменнікаў Беларусі. Будынак Дома літаратару даволі вялікі. Тут размяшчаюцца адміністрацыйныя пакоі, канфэрэнцзала, каварня (кафэ), вялікая заля са сцэнай для пастановак, канцэртаў. Тут адбыўся сход, які адкрыў старшыня Бацькаўшчыны Аўгэн Лецка. Ад ураду Рэспублікі Беларусь прысутнічалі: заступнік прэм'ер-міністра В.Кебіча М.Дзямітрук, міністр замежных спраў П. Краўчанка, шэф беларускай місіі пры ААН Г.Бураўкін. На гэтую сустрэчу прыйшлі прадстаўнікі БНФ, Таварыства Беларускай Мовы, клубу «Спадчына», Зуртаваннія Беларускіх вайскоўцаў, Беларускай Сялянскай партыі, Хрысьціянска-дэмакратычнай злучнасці.

Напачатку сустрэчы слова далі гасціям з Амэрыкі. Кастуль Калоша коратка заначыў, што беларусы якая прыехалі ў Беларусь, належаць не да эканамічнай, а да палітычнай хвалі эміграцыі, таму яны заўсёды дзейнічалі ў гэтым кірунку. Найперш яны заарганізаваліся самі, заложылі беларускія арганізацыі, асяродкі, беларускія цэрквы, вывучалі беларускую мову, арганізавалі

мастацкія гурткі. Асноўнай мэтай эміграцыі было пераканаць урады вольнага сьвету, што Беларусь мусіць быць вольнай і незалежнай дзяржавай. Гэту думку беларусы Замежжа пачыналі пропагандаваць ад мясцовых кіраўніцтваў гарадоў, штатаў, фэдеральных кангрэсменаў, сэнатараў і да прэзыдэнтаў данных краінаў. Кожны год беларусы съявівалі ўгодкі абвешчанья незалежнасці Беларускага Народнага Рэспублікі, у час якіх дзяржаўныя ўрадаўцы, уключаючы прэзыдэнтаў краінаў, дзе праходзілі беларусы, прысыпалі свае пракляміяці. К.Калоша выказаў удзячнасць таварыству «Бацькаўшчына», якое выставіла запросіны і заапікавалася беларускай групай.

Пётр Краўчанка, які выступіў, праінфармаваў аб апошніх падзеях на Бацькаўшчыне, аб адкрыцці замежных амбасадаў у Беларусі і беларускіх амбасадаў у замежных краінах, расказаў аб скліканні звязду беларусаў съвету ў Менску ў 1993 годзе. З прамовамі таксама выступілі прадстаўнікі ад дэмакратычных партый. Паслья афіцыйнай часткі быў выбраны камітэт сустрэчы, у які ўвайшлі Васіль Быкаў, Пётр Краўчанка і па адной асобе ад кожнай партыі.

Паслья выбараў адбыўся канцэрт. Але напачатку яго К.Калоша коратка расказаў аб кліўлендзкім хоры «Васілёк», некаторыя ўдзельнікі якога прыехалі на Бацькаўшчыну. Пад гукі «Люблю наш край» (акампанімет Фёдара Паўлаўца) выходзілі на сцэну ў нацыянальных строях харысты. Апошній выйшла салістка Вольга Лукашэвіч, якая прывітала гасціцей хлебам-сольлю. «Васілікі» прасыпівалі песні «Я ад Вас далёка», «Поле», «За ракой за рэчкаю», «Роднае слова», якія былі вельмі цёпла ўспрынітыя слухачамі.

Далей канцэрт працягвалі менскія

прафэсійныя артысты йamatary. Тацьцяна Мархель паказала сцэнку з рэлігійнага жыцця беларусаў. Адзін народны калектыв паказаў жартоўную пастаноўку з казой. Канцэрт прайшоў добра й для нас было вельмі цікава пабачыць і пачуць прыгожае выкананье з гумарам і жартамі. Многія, калі глядзелі гэты канцэрт плакалі.

У канцы сустэречы адбылося прыняцьцё. У кавярні былі накрытыя сталь, на якіх стаяла смачна прыгатаваная ежа. Былі прамовы, тосты за адраждэнне Беларусі, за супрадоўніцтва з эміграцыяй. Ад нашай группы выступалі С. Карніловіч, В. Лукашэвіч. Сыпявалі беларускія песьні, а пасля пад акардыён зладзілі танцы. Імпрэза ў Доме літаратарапаў была для нас вельмі цікавая й карысная. Мы мелі мажлівасць пазнаёміцца з пастамі, пісьменнікамі, артыстамі.

У чацвер, раніцой, мы аўтобусамі паехалі ў Вільню, каб пабачыць гэты старжытны беларускі горад, адведаць нашых суродзічаў. Каля Вострай Брамы зь беларускім сцягам і плякатамі нас спаткалі беларусы Вільні. Спачатку нас прывітаў Хведар Ніонька, сябра рады таварыства «Бацькаўшчына» ў Вільні, затым старшыня Рады Беларускіх Згуртаванняў у Летуве Валентын Стэх. Нашым гідам быў вядомы Лявон Луцкевіч, які вельмі добра і падрабязна расказваў нам гісторыю Вільні і паказваў будынкі, якія захаваліся з нашаніўскай пары. Бачылі мы мясціны, дзе размяшчаліся былыя Віленская Беларуская гімназія, друкарня Мамонічаў і Фр. Скарыны, пабачылі мы цэрквы, помнік Францышку Скарыны, адведалі магілу Кастуся Каліноўскага, майстэрню беларускага мастака У. Кузьменкі.

Таксама мы прынялі ўдзел ў адкрыцці на віленскіх могілках помніка Францышку Аляхновічу—беларускаму пісьменніку й драматургу. Затым наведалі беларускі кіёск,

дзе закупілі багата беларускіх сувэніраў. Гэты кіёск, які раней фінансаваў аддзел БАЗА у Кліўлендзе, дае цяпер беларускай арганізацыі ў Вільні фінансаваую дапамогу. Пабачылі мы Дом прафсаюзаў, дзе БНФ ладзіў свой першы з'езд. Тут-жа адбыўся сход, на якім абгаварвалася жыццё беларусаў Вільні. Пасля паседжання быў арганізаваны канцэрт, на якім народны артыст Леанід Мурашка выканаў некалькі беларускіх песьняў. Па віртаны ў Беларусь пабачылі мы 3 будынкі, якія летувіскі ўрад абяцаў даць беларускай арганізацыі. Зь цягам часу тут будзе грамадзка-культурны цэнтр беларусаў Летувы і беларуская друкарня. Падарожжа ў Вільню закончылася вячэрнім рэстаране, пад час якога выступілі С. Карніловіч, К. Калоша, В. Лукашэвіч. Яны віталі беларусаў Вільні ў арганізацыі за вялікую ахвярную працу і дзякаўлялі за добрае й шырае прыняцьцё. Далей нас чакала дарога на Палац.

У пятніцу, 31 ліпеня, раніцой у гатэлі нас спаткалі актыўісты таварыства «Бацькаўшчына»: Алесь Аркуш (Казак) пісьменнік, Грэна Жэнасек пісьменніца, Навум Гальпэрэвіч, паэт. Найперш мы наведалі Спаса-Еўфрасіннеўскі манастыр. Тут нас спаткаў япіскап Палацкі Дзымітры. Ён павёў нас у капліцу сьв. Еўфрасінні Палацкай, дзе мы пакланіліся мошчам сьв. Еўфрасінні. Япіскап гаварыў на расейскай мове, але дадаў, што хача цяпер бальшыня беларусаў гутарыць расейскую мовай, трэба падрыхтоўваць людзей, каб перайсці на беларускую мову ў цэрквах. Япіскап Дзымітры адзін з тых, хто стараўся ўвесці Еўфрасіннеўскі крыж у сваёй юрыдыкцыі, але людзі пакуль што не разумеюць важнасці гэтага ўвядзення, і просяць пакінуць у цэрквах старыя крыжы, але пачынаюць ставіць еўфрасіннеўскі крыж на

Каля Спаса—Прэзбражэнскай (Еўфрасіннеўская) царквы з япіскапам Дзымітрыем.

новых цэрквях. Ён расказаў пра рамонт будынкаў царквы, паказаў нам цёплую царкву, якая ўжо атрамантаваная. Цікавым было тое, што рамантаваць цэрквы прыязджаюць вернікі ня толькі з Беларусі, але зь іншых краінаў. Для нас прыемнай нечаканасцю было пабачыць пры манастыры

амэрыканскіх скаутаў, якія дапамагалі тут ужо 3 тыдні. Аказалася, што гэтыя маладыя людзі прыехалі з пад Нью Ёрку. Усе яны праваслаўныя, грэцкага паходжання. Япіскап Дзымітры запрашаў нас прыняць удзел у святкаванні 1000-годзьдзя заснавання Полацкай япархіі.

У Спаса-Прэзбражэнской царкве.

Заканчэнны ў наступным нумары

ПД БелЧырвона-Бялын Сцягам

Дзень Слуцкага паўстаньня— у Беларусі

Анатоль Бэлы

Яшчэ ў сакавіку 1992 г. кіраўніцтва клубу «Спадчына» звязрнулася праз беларускую прэсу да творчай інтэлігенцыі і грамадзкасці Беларусі прыняць удзел у сьвяткавальні югодкаў Слуцкага збройнага чыну і стварэнні помніка героям Слуцкага паўстаньня. Так упершыню за 72 гады была агалашона ідэя сьвяткавання дня памяці слуцкіх змагароў, ідэя, якая яшчэ некалькі гадоў назад лічылася ня толькі неажыццявімай, але і крамольнай. Гэтая ідэя прывяла да стварэння аргкамітэту па адзначэнню дня Збройнага чыну, у які ўвайшлі прадстаўнікі БНФ «Адраджэнне», Беларускага Згуртавання Вайскоўцаў, розных дзмакратычных партый і арганізацій (ад клуба «Спадчына» ў яго удавшоў Аўген Калубовіч), і самога сьвяткавання 72-х ўгодак Слуцкага паўстаньня, якое адбылося ў апошнія лістападаўскія дні ў Менску, Слуцку, Семежава.

Але аб усім гэтым па парадку.

20 лістапада

Клуб «Спадчына» правёў у Доме літаратаў вечарыну «Ушанаваньне памяці Слуцкага збройнага чыну», на якой сабра-лосімнога менчукоў. На вечарыне выступіў ганаровы сябра клубу «Спадчына» доктар гістарычных навук, прафэсар Анатоль Грыцкевіч. Ён падрабязна расказаў аб падзеях 1920 году ў Слуцку, аб мужнай барацьбе случчакоў за інтарэсы Беларускай Народнай Рэспублікі, адказаў на шматлікія пытаныні слухачоў. Вечарына клубу «Спадчына» стала першым у гісторыі Бела-

руслі мерапрыемствам па адзначэнню дня Слуцкага паўстаньня.

27 лістапада

У Менску, у 12 гадзін адбылося ўскладанье сымбалічнага вянка да дома Эдгара Вайніловіча, аднаго з кіраўнікоў Слуцкага паўстаньня. (Плошча Незалежнасці, 19). У доме Вайніловіча ў Слуцку 14-15 лістапада адбылося паседжаньне Рады Случчыны, якая прыняла рашэнне аб незалежнасці Случчыны. У цэнтры вянка медная дошка з выграваным тэкстам аб гістарычных падзеях, якія адбыліся ў Слуцку 14-15 лістапада.

А 3 гадзіне па поўдні у Доме літаратаў адбылася навукавая акадэмія. З галоўным дакладам выступіў Анатоль Грыцкевіч, які расказаў аб змаганні случчакоў. З рэфэратам «Адлюстраваньне Слуцкага паўстаньня ў эміграцыйным друку» (на прыкладах твораў Н. Арсеньевай, М. Кавыля, Я. Золака, А. Змагара) выступіў Алесь Бялецкі. Ганна Сурмач распавядала пра архівы слуцкага паўстаньня, якія нядайна знайдзены ў фондах КДБ. Слухачы збіралі іншыя даклады, якія адлюстраваюць гісторыю змагання случчакоў, нявядомыя старонкі нашай нацыянальнай гісторыі.

У палове сёмыя у фое Дома літаратаў адбыўся вернісаж выстаўкі супалкі «Пагоня», прысьвечанай Слуцкаму паўстаньню і Случчыне. Цікавыя творы прадставілі Ўладзімір Сулкоўскі (партрэт кіраўніка слуцкага паўстаньня, старшыні Рады Случчыны,

адваката Ўладзіміра Пракулевіча), Леанід Шчамялёў («Генерал Булах—Булаховіч»). Уладзімір Басалыга прадставіў серыю архітэктурных помнікаў Случчыны, якія былі зруйнаваны ў час панавання бальшавізму. Алеся Марачкін вынес на суд гледача вобразы князя Вітаўта і Антона Луцкевіча. Супрацоўнікі архіва прадставілі подлінныя дакументы, якія адлюстроўвалі ход падрыхтоўкі і падзеяў слуцкага паўстання.

Пасля агляду выстаўкі усе перайшлі ў вялікую залю, дзе адбыўся ўрачысты сход і мастака-публіцыстычнае вечарына «Шляхам волі». Вечар адкрыў народны пісьменьнік Беларусі Васіль Быкаў. Ягоная прамова як і заўсёды напоўніла душы беларусаў моцнымі патрыятычнымі пачуцьцямі. З словам пра Слуцкі Зборыны чын выступіў Зянон Пазняк. Былі зачытаны тэлеграмы, якія прыслалі Прэзыдый Рады БНР, Беларускі Кангрэсавы Камітэт у Амэрыцы, БАЗА, часопіс «Полацак» і іншыя арганізацыі і асобы беларускага Замежжа. З сваімі вершамі выступілі Рыгор Барадулін і Віктар Шніп. Вершы Натальі Арсеньневай, Міхася Кавыля, Алеся Змагара, Янкі Золака, Алеся Салаўя выканалі маладыя артысты. З цікавай праграмай выступіў хор філармоніі «Унія», аматарскі калектыв «Выбранецкія шыхты» з педінстытута й іншыя аматарскія калектывы й барды. Добрым падарункам стала прэм'ера песні на слова Булах-Булаховіча.

28 лістапада

А ё гадзіне з плошчы Незалежнасці адъеходзіў картаж аўтобусаў, легкавых машын. У аўтобусе, якім ехалі сябры клюбу «Спадчына», спадчынцы ўсю дарагу съпявалі песні. Калі пад'язджалі да Слуцка Аўгэн Гучок і Анатоль Грыцкевіч, уражэнцы Случчыны, пачалі расказваць пра мядзельніны,

адкуль паходзілі іхнія продкі.

Першым прыпынкам уздельнікаў съяткавання было Семежава, мястэчка, дзе стаяў штаб слуцкай брыгады. Ля школы, (а раней тут была царква, у якой хавалі забітых уздельнікаў паўстання) усе мы выступаліся ў калёну і пад сцягамі і штандарамі пайшлі на плошчу, дзе быў устаноўлены 5-мятровы драўляны крыж, з надпісам «Змагарам за Бацькаўшчыну. Слуцк. лістапад-снежань 1920».

Пасля асвячэння крыжа адбыўся мітынг, на якім выступілі краязнаўцы Семежава і Слуцка, Зянон Пазняк, прадстаўнік ад Беларускай Сялянскай партыі сп.Лунін, а таксама беларускія вайскоўцы. Затым адбылася паніхіда, якую служылі ад праваслаўных а. Георгі Латушкін, ад грэка-католікаў а. Ян Матусевіч, рэфарматар Лявон Ліпін прамовіў казань ад імя сваёй кальвіністкай супалкі.

Затым паехалі ў Слуцак. У старожытнай драўлянай царкве Міхаила Архангела адбылася паніхіда па загінуўшых у часе Слуцкага паўстання. Пасля яе а пятай гадзіне ў Доме культуры адбыўся ўрачысты вечар, які адкрыўся нацыянальнай песній-гімнам «Мы выйдзем шчыльнымі радамі». З прамовай выступіў Зянон Пазняк, падпілкоўнік Статкевіч, уражэнцы Случчыны Анатоль Грыцкевіч, Аўгэн Гучок, Уладзімір Басалыга. Былі зачытаны прывітальныя тэлеграмы, якія даслалі беларускія арганізацыі Замежжа, а затым адбыўся канцэрт, у якім прагучалі патрыятычныя вершы і песні. На завяршэнні канцэрта хор «Унія» выканаў гімн «Магутны Божа».

На гэтай урачыстай ноце і закончылася першае съяткаванне ўгодак Слуцкага паўстання на Бацькаўшчыне. Дзень, які пасля 72-х гадовага забыцця, зноў вярнуўся ў Беларусь.

РДНАЕ СЛОВА

Балада Слуцкага паўстаньня

Віктар Шніп

У маскаля ў крыві рука,
У маскаля крывавы штык.
Ён — бальшавік і ён чужы,
Бацца нашага штыка.
І бальшавікі д'яблаў крык
Ляціць зь бязбожнае душы.

Паўстанце ўсе! Ён—азіят,
І ён са зборяю—вар'ят,
І ён не дасыць жыцця, ён сам
Спаліў свой дом і божы Храм.
А на чужой зямлі—ён пан,
Бо зброя ёсць, а так—балван.
Не працацаць, адно забіць,
Вантробы спіртам апаліць.
І разбурыць, і зруйнаваць,
Цябе купіць, сябе прадаць.

Паўсталі ўсе па-над пятлёй,
Паўсталі ўсе па-над крывей,
І белі, белі маскалёу,
Што тут шукалі халуёу,

У маскаля ў крыві рука,
У маскаля крывавы штык,
Ён бальшавік і ён, чужы,
Ён знае вастрыню штыка.
І над зямлёй ягоны крык
Зь бязбожнай і гнілой душы.

Крывёю поле зацякло,
І ў неба вогнішча плыло.

Афіцэрам войска БНР

Віктар Шніп

Мікола Дзямідаў, засновальнік Збройных Сілаў БНР у Горадні
 Ви ўстаньце зь нябыту, спадары-афіцэры,
 І мяне расстраляце за маўчаньне, спакой,
 І за тое, што я гэтулькі часу на верыў,
 Ни ў Бога, ні ў д'ябла, а ўладзе чужой.

Не счарнеліся вашыя з Пагоняй пагоны,
 Нібы сонца і стужкі ў пакутнай зямлі...
 Бальшавіцкая шашка бліскавіцай шаленай
 Адбірала жыцьцё і забірала палі.
 На якіх вы ўзрасталі, спазнаваючи Волю.
 Вас нямнога было, і вас ня знае народ.
 Да мы вашай крыві не забудзем ніколі:
 Ні праз пяць, ні праз дзесяць, ні праз тысячу год.

Беларускага войска залатыя пагоны
 Родных рэчак, азёр вы залочыце дно.
 Колькі год мы трывалі ў бальшавіцкім палоне
 І самоту па Волі залівалі віном.

Дык устаньце зь нябыту, спадары-афіцэры!
 Нам не ўстаць аніколі з пакутнай зямлі...
 Чую голас зь нябыту над прастораю шэрай,
 Дзе мы столькі гадоў, быццам нямыя жылі

З্ѣ Жыць^ія Эніграцый

Дзень Удзячнасьці

У беларусаў Кліўленду стала традыцыяй адзначаць супольным абедам нядзелью перад амэрыканскім съвятам Днём Удзячнасьці, які съвятуеца на амэрыканскай зямлі з 1621 году. У гэтым годзе Дзень Удзячнасьці съвятаваўся ў парафіі Жыровіцкай Божай Маці 22 лістапада. Айцы Міхась і Якуб паслья съв. Літургіі адслужылі малебен. Затым ў падцаркоўнай залі, дзе сабралося каля 100 асобаў, яны благаславілі ежу, прыгатаваную аддзелам Беларускага жаночага згуртавання. Дзень Удзячнасьці гэта съвята, якое амэрыканцы пераважна сустракаюць сем'ямі. За тысячи кіламетраў прыязджаютъ дзеці да бацькоў, каб разам адсъвятаваць гэты дзень, падзякаўваць Бога за міласэрнасьць і дабрабыт. Па шчасліваму супадзенію, зь Беларусі, з Студцоў прыехалі да Янкі Каваленкі ў гэтыя дні ягоная сястра Фаня і пляменыніца Соня. 47 гадоў мінула, як Янка расстаўся зь сястрой, ён не спадзяваўся на спатканьне зь ёй. Але сустрэча адбылася. Завіталі да Янкі Каваленкі сваякі, абнадзеялі, і восень для яго ў вясну ператварылі. Парафіяне шчыра віталі сястру Фаню і пляменыніцу Соню за супольным беларускім столом і зычылі ім новай сустрэчы зь Янкам на роднай беларускай зямельцы.

Дзень Слуцкага паўстання

і акадэмію, прысьвечаную 72 угодкам Збройнага чыну ладзіў Кліўлендзкі аддзел Беларускіх вэтэранаў 29 лістапада. У царкве Жыровіцкай Божае Маці парт. Міхась Страпко зь ераманаҳам Якубам адслужылі съв. Літургію і паніхіду па слуцкіх змагарах. Паслья паніхіды і абеду Кастусь Калоша адкрыў акадэмію. Адсъпявалі амэрыканскі гімн. Таццяня Кананчук з Ірынай Траццяк (Врэціч) склалі вінон на сымбалічную магілу герояў, а ўдзельнікі акадэміі адсъпявалі «Сыпі пад курганам герояў».

Міхась Белямук коратаў праdstвой гісторыю Слуцкага паўстання і паведаміў, што ў Беларусі выбухнулі паўстанні ў паветах Горацкім, Рагачоўскім, Быкаўскім, Чэркаўскім, Гарадзіцкім, Палацкім, Віцебскім, Веліжскім, Лепельскім, Сеньненскім, Аршанскім, і спэцыяльным загадам у 1921 г. у Беларусі было ўведзена ваеннае становішча. Пачаліся жорсткія расправы з паўстанцамі. У адной Меншчыне за 20 дзён чыкісты расстралілі 300 асобаў, у Ігуменскім паведзе ў працягу 2 месяцаў расстралілі 560 чалавек. Старшыня ЧК Якаў Ольскі запоўніў 30 вагонаў з случчакамі, адправіў іх ў Волагду, у жнівіні 1921 г.

Дакладчык паведаміў, што ў гэтым годзе 72 гадавіну Слуцкага паўстання адзначалі ў Беларусі й падрабязна расказаў аб съвятаванні (гл. бачынкі 60-61). Закончыў М.Белямук словамі: «Кроў, пралітая беларускімі патрыётамі, не прапала, а парадзіла маладых змагароў, Беларусь будзе жыць!»

Мастацкую частку надзвычай удавала падрыхтавала Вольга Лукашэвіч. Яна ўпляяла ў праграму канцэрту беларускія вершы. Хор «Васілёк» пад яе кірауніцтвам і акампанімэнт Вольгі Дубаневіч выканаў віночак песняй «Слуцкія ткачы», «Поле», «Я ад вас далёка». В.Лукашэвіч і Л. Блізныюк прасъпявалі дуэтам «Палескія прасторы». Адсъпіваннем нацыянальнага гімну «Ны выйдзэм шчыльнымі радамі» закончылася акадэмія 72 угодак.

